

Formális nyelvek II. Környezetfüggetlen nyelvek és veremautomaták

Fülöp Zoltán

SZTE TTIK Informatikai Inézet
Számítástudomány Alapjai Tanszék
6720 Szeged, Árpád tér 2.

1/127

Környezetfüggetlen nyelvten

3) Egy további példa a szabályos zárójelezéseket generáló nyelvten:

$$S \rightarrow SS \mid (S) \mid ()$$

Például:

$$S \Rightarrow SS \Rightarrow (S)S \Rightarrow (())S \Rightarrow (())()$$

A környezetfüggetlen nyelvtenok két legfontosabb alkalmazása:

- természetes nyelvek feldolgozása (NLP),
- programozási nyelvek szintaxisának megadása.

Az alkalmazástól függően kisebb kiterjesztések szükségesek ("majdnem környezetfüggetlen" nyelvten).

Rövidítés: cf nyelv(tan) := környezetfüggetlen nyelv(tan)

3/127

Környezetfüggetlen nyelvten

Egy $G = (N, \Sigma, P, S)$ nyelvten környezetfüggetlen, ha minden szabálya $A \rightarrow \alpha$ alakú.

Példák:

1) Az $S \rightarrow aSb \mid \epsilon$ nyelvten, amely az $\{a^n b^n \mid n \geq 0\}$ nyelvet generálja.

2) A G_{ar} nyelvten, melynek szabályai

- ▶ $K \rightarrow K + T \mid T,$
- ▶ $T \rightarrow T * F \mid F,$
- ▶ $F \rightarrow (K) \mid a.$

$L(G_{ar})$ az a -ból valamint a $(,), +$ és $*$ jelekből képezhető aritmetikai kifejezések halmaza. Pl $a * (a + a) \in L(G_{ar})$.

2/127

Backus-Naur forma

A gyakorlatban (pl programozási nyelvek megadásakor) a környezetfüggetlen nyelvten egy makró-szerű változatát használják. A neve Backus-Naur forma, röviden BNF. A jelölés tömörebb lesz, a nyelv generáló kapacitás nem változik.

1) A nemterminálisokat szögletes zárójelbe tett szavakkal adjuk meg, pl: $\langle \text{program} \rangle$, $\langle \text{ut.lista} \rangle$, a terminálisokat kövér kisbetűkkel: **if**, **while**.

2) $A \rightarrow$ helyett $::=$ jelet írunk.

3) "egy vagy több" makró: $\alpha \dots$

$$\text{pl } \langle \text{integer} \rangle ::= \langle \text{digit} \rangle \dots \\ \langle \text{digit} \rangle ::= 0|1|2|3|4|5|6|7|8|9$$

A mi jelölésünkkel: $\alpha \dots$ helyett A -t írunk és felvesszük az $A \rightarrow A\alpha \mid \alpha$ szabályokat.

4/127

Backus-Naur forma

4) "egy vagy egy sem" (opcionális) makró: $[\alpha]$

pl $\langle \text{ifut} \rangle ::= \text{if } \langle \text{relacio} \rangle \text{ then } \langle \text{ut} \rangle [\text{else} \langle \text{ut} \rangle]$

A mi jelölésünkkel: $[\alpha]$ helyett A -t írunk és felvesszük az $A \rightarrow \alpha | \varepsilon$ szabályokat.

5) "több szimbólum egy egység" makró: $\{\alpha\}$

pl $\langle \text{ut.lista} \rangle ::= \langle \text{ut} \rangle [\{ ; \langle \text{ut} \rangle \} \dots]$

A mi jelölésünkkel: $\{\alpha\}$ helyett A -t írunk és felvesszük az $A \rightarrow \alpha$ szabályt.

5/127

Backus-Naur forma

Fordítsuk le a sztenderd jelölésre az $L ::= S [\{ ; S \} \dots]$ definíciót.

a)

$$\begin{aligned} L &\rightarrow S[A \dots] \\ A &\rightarrow ; S \end{aligned}$$

b)

$$\begin{aligned} L &\rightarrow SB \\ B &\rightarrow A \dots | \varepsilon \\ A &\rightarrow ; S \end{aligned}$$

c)

$$\begin{aligned} L &\rightarrow SB \\ B &\rightarrow C | \varepsilon \\ C &\rightarrow AC | A \\ A &\rightarrow ; S \end{aligned}$$

6/127

Korlátozás nélküli, bal- és jobb oldali derivációk

Korlátozás nélküli deriváció (levezetés):

$$\alpha_0 \Rightarrow \alpha_1 \Rightarrow \dots \Rightarrow \alpha_n$$

Bal oldali deriváció

(α_i legbaloldalibb nemterminálisát helyettesítjük):

$$\alpha_0 \Rightarrow_l \alpha_1 \Rightarrow_l \dots \Rightarrow_l \alpha_n$$

Jobb oldali deriváció

(α_i legjobboldalibb nemterminálisát helyettesítjük):

$$\alpha_0 \Rightarrow_r \alpha_1 \Rightarrow_r \dots \Rightarrow_r \alpha_n$$

7/127

Korlátozás nélküli, bal- és jobb oldali derivációk

Példák.

Korlátozás nélküli, bal oldali és jobb oldali levezetések az aritmetikai kifejezéseket generáló G_{ar} nyelvtenban. (Az aláhúzott nemterminális helyettesítjük.)

$$\underline{K} \Rightarrow \underline{I} \Rightarrow \underline{I} * F \Rightarrow F * \underline{E} \Rightarrow F * (K)$$
$$\underline{K} \Rightarrow_l \underline{I} \Rightarrow_l \underline{I} * F \Rightarrow_l \underline{E} * F \Rightarrow_l a * F$$
$$\underline{K} \Rightarrow_r \underline{I} \Rightarrow_r T * \underline{E} \Rightarrow_r T * (\underline{K}) \Rightarrow_r T * (K + T)$$

8/127

Korlátozás nélküli, bal- és jobb oldali derivációk

A különböző levezetési módok kapcsolata:

Ha $X \Rightarrow_l^* \alpha$ vagy $X \Rightarrow_r^* \alpha$, akkor $X \Rightarrow^* \alpha$ is fennáll.

Fordítva nem igaz, például G_{ar} -ban

$$K \Rightarrow \underline{K} + T \Rightarrow K + \underline{T} + T \Rightarrow K + F + T,$$

de sem $K \Rightarrow_l^* K + F + T$ sem $K \Rightarrow_r^* K + F + T$ nem teljesül.

Ellenben, ha α terminális szó ($\alpha \in \Sigma^*$), akkor az állítás már megfordítható, vagyis igaz lesz, hogy bal oldali (jobb oldali) levezetésekkel ugyanazok a terminális szavak kaphatók meg mint korlátozás nélküli levezetésekkel. Lásd a következő dián.

9/127

Korlátozás nélküli, bal- és jobb oldali derivációk

Lemma. Minden $X \in (N \cup \Sigma)$ és $w \in \Sigma^*$ esetén:

$$X \Rightarrow^* w \Leftrightarrow X \Rightarrow_l^* w \Leftrightarrow X \Rightarrow_r^* w.$$

Bizonyítás. Csak a baloldali levezetésre bizonyítjuk (szimmetria).

(a) Ha $X \Rightarrow_l^* w$, akkor $X \Rightarrow^* w$.

(b) Tfh $X \Rightarrow^* w$, vagyis $X \Rightarrow^n w$ valamely $n \geq 0$ -ra. n szerinti indukcióval megmutatjuk, hogy $X \Rightarrow_l^n w$.

(i) $n=0$: $X = w$, tehát $X \Rightarrow_l^0 w$.

10/127

Korlátozás nélküli, bal- és jobb oldali derivációk

(ii) $n \Rightarrow n+1$: Tfh $X \Rightarrow^{n+1} w$, vagyis:

$$X \Rightarrow X_1 \dots X_k \Rightarrow^n w_1 w_2 \dots w_k = w.$$

1) Egyrészt, $X \rightarrow X_1 \dots X_k \in P$.

2) Másrészt, minden $1 \leq i \leq k$ -ra teljesül $X_i \Rightarrow^{n_i} w_i$, $n_i \leq n$.

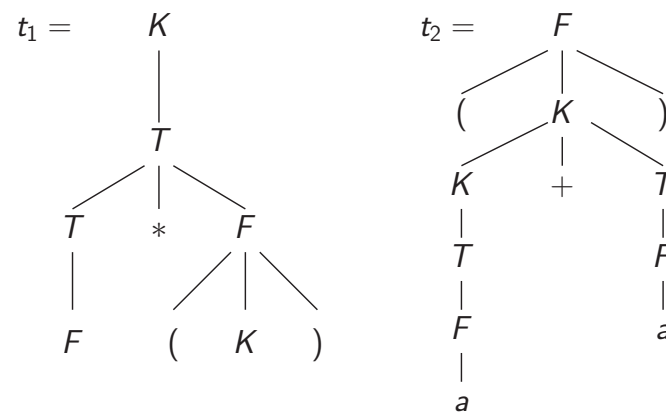
Tehát, az I. F. szerint, minden $1 \leq i \leq k$ -ra $X_i \Rightarrow_l^{n_i} w_i$ is fennáll. A kettőt összerakva kapjuk, hogy

$$\begin{aligned} X &\Rightarrow_l X_1 X_2 \dots X_k \\ &\Rightarrow_l^{n_1} w_1 X_2 \dots X_k \\ &\Rightarrow_l^{n_2} w_1 w_2 \dots X_k \\ &\dots \\ &\Rightarrow_l^{n_k} w_1 w_2 \dots w_k = w, \text{ vagyis } X \Rightarrow_l^* w. \end{aligned}$$

Erősen kihasználjuk, hogy $w_1, \dots, w_k \in \Sigma^*$. Különben a fenti levezetés nem bal oldali levezetés lenne!

11/127

Derivációs fák, kapcsolatuk a derivációkkal

derivációs fák: $K \Rightarrow^* F * (K)$, $F \Rightarrow^* (a + a)$

12/127

Derivációs fák, kapcsolatuk a derivációkkal

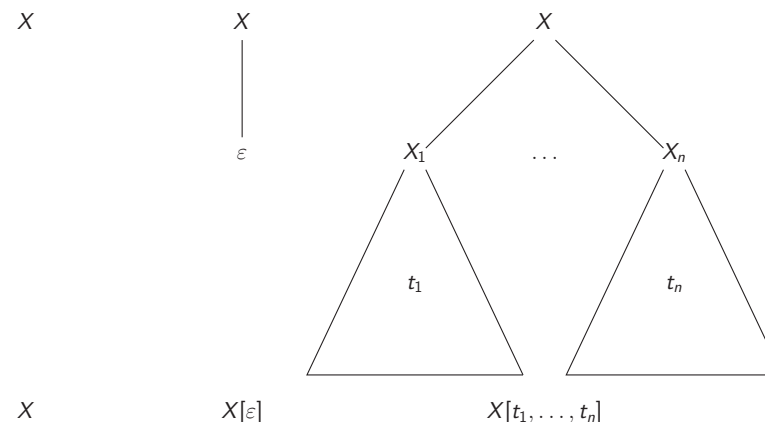
Az $X \in (N \cup \Sigma)$ gyökerű derivációs fák halmaza a legszűkebb olyan D_X halmaz, amelyre

- (i) Az a fa, amelynek egyetlen szögpontja (vagyis csak gyökere) az X , eleme D_X -nek.
- (ii) Ha $X \rightarrow \varepsilon \in P$, akkor az a fa, amelynek gyökere X , a gyökerének egyetlen leszármazottja a ε , eleme D_X -nek.
- (iii) Ha $X \rightarrow X_1 \dots X_n \in P$, továbbá $t_1 \in D_{X_1}, \dots, t_n \in D_{X_n}$, akkor az a fa, amelynek gyökere X , a gyökérből n él indul rendre a t_1, \dots, t_n fák gyökeréhez, eleme D_X -nek.

Megjegyzés: ha $X \in \Sigma$, akkor az (ii) és (iii) pontok nem eredményeznek további fákat, tehát ekkor $D_X = \{X\}$.

13/127

Derivációs fák, kapcsolatuk a derivációkkal

14/127

Derivációs fák, kapcsolatuk a derivációkkal

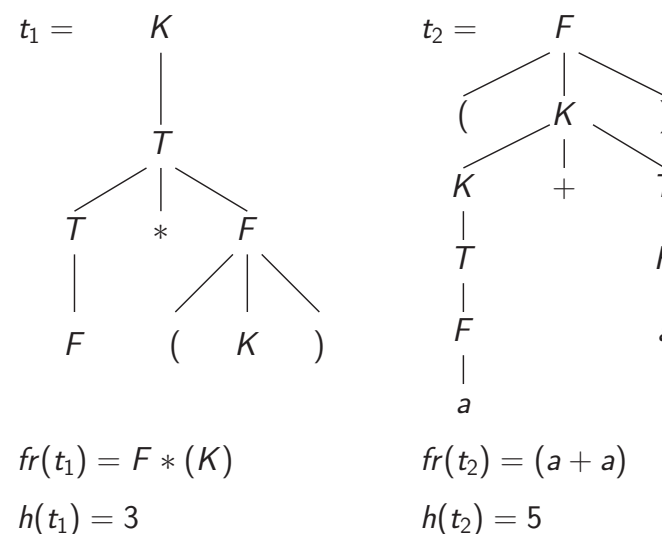
Legyen t egy X gyökerű derivációs fa. Akkor t magasságát $h(t)$ -vel, a határát pedig $fr(t)$ -vel jelöljük és az alábbi módon definiáljuk:

- (i) Ha t az egyetlen X szögpontból álló fa, akkor $h(t) = 0$ és $fr(t) = X$.
- (ii) Ha t gyökere X , aminek egyetlen leszármazottja ε , akkor $h(t) = 1$ és $fr(t) = \varepsilon$.
- (iii) Ha t gyökere X , amiből n él vezet rendre a t_1, \dots, t_n közvetlen részfák gyökeréhez, akkor $h(t) = 1 + \max\{h(t_i) \mid 1 \leq i \leq n\}$ és $fr(t) = fr(t_1) \dots fr(t_n)$.

Informálisan: $h(t)$ a t -ben lévő olyan utak hosszának maximuma, amelyek t gyökerétől annak valamely leveléhez vezetnek. Továbbá, $fr(t)$ azon $(N \cup \Sigma)^*$ -beli szó, amelyet t leveleinek balról jobbra (vagy: preorder bejárással) történő leolvasásával kapunk.

15/127

Derivációs fák, kapcsolatuk a derivációkkal

16/127

Derivációs fák, kapcsolatuk a derivációkkal

A derivációs fák és a derivációk között a következő kapcsolat áll fenn:

Tétel Tetszőleges $X \in (N \cup \Sigma)$ és $\alpha \in (N \cup \Sigma)^*$ esetén $X \Rightarrow^* \alpha$ akkor és csak akkor, ha van olyan $t \in D_X$ derivációs fa amelyre $fr(t) = \alpha$.

Bizonyítás. (a) Tfh $X \Rightarrow^* \alpha$, vagyis $X \Rightarrow^n \alpha$ valamilyen $n \geq 0$ -ra.

(i) $n = 0$: $X = \alpha$. A $t = X$ fa megfelelő lesz, mert erre $t \in D_X$ és $fr(t) = X (= \alpha)$.

(ii) $n \Rightarrow n + 1$: $X \Rightarrow^{n+1} \alpha$ vagyis

$$X \Rightarrow X_1 \dots X_k \Rightarrow^n \alpha_1 \dots \alpha_k = \alpha.$$

1) $X \rightarrow X_1 \dots X_k \in P$

2) Minden $1 \leq i \leq k$ esetén $X_i \Rightarrow^{n_i} \alpha_i$, ahol $n_i \leq n$. (Mellesleg: $n = n_1 + \dots + n_k$.)

17/127

Derivációs fák, kapcsolatuk a derivációkkal

(ii) $h(t) = n + 1$: Ekkor t egy olyan fa, melynek gyökere X , amiből $k \geq 1$ él vezet rendre a t_1, \dots, t_k közvetlen részfák gyökeréhez, ahol $t_1 \in D_{X_1}, \dots, t_k \in D_{X_k}$.

1) $X \rightarrow X_1 \dots X_k \in P$

2) Legyen minden $1 \leq i \leq k$ -re $\alpha_i = fr(t_i)$.

I. F.: Minden $1 \leq i \leq k$ -ra $X_i \Rightarrow^* \alpha_i$.

Akkor

$$X \Rightarrow X_1 \dots X_k \Rightarrow^* \alpha_1 \dots \alpha_k = \alpha.$$

19/127

Derivációs fák, kapcsolatuk a derivációkkal

I. F: Minden $1 \leq i \leq k$ -ra van olyan $t_i \in D_{X_i}$, hogy $fr(t_i) = \alpha_i$. Legyen t az a fa, melynek gyökere X , amiből n él vezet rendre a t_1, \dots, t_k közvetlen részfák gyökeréhez. Ekkor $t \in D_X$, továbbá

$$fr(t) = fr(t_1) \dots fr(t_k) = \alpha_1 \dots \alpha_k = \alpha.$$

(b) Tfh az X gyökerű t derivációs fára teljesül, hogy $fr(t) = \alpha$. t magassága szerinti indukció.

(i) $h(t) = 0$: Akkor $t = X$, tehát $fr(t) = \alpha = X$. Következésképpen $X \Rightarrow^* \alpha (= X)$.

18/127

Derivációs fák, kapcsolatuk a derivációkkal

Legyen $G = (N, \Sigma, P, S)$ egy környezetfüggetlen nyelvtan. Az előző tételből azonnal kapjuk:

Következmény. Tetszőleges $w \in \Sigma^*$ esetén $S \Rightarrow^* w$ akkor és csak akkor, ha van olyan S gyökerű derivációs fa amelynek határa w .

Ebből és a terminális szóban végződő különböző levezetési módok ekvivalenciájából pedig:

Következmény. Tetszőleges $w \in \Sigma^*$ esetén a következő állítások ekvivalensek:

- ▶ $w \in L(G)$,
- ▶ $S \Rightarrow^* w$,
- ▶ $S \Rightarrow_j^* w$,
- ▶ van olyan S gyökerű derivációs fa amelynek határa w .

20/127

Derivációs fák, kapcsolatuk a derivációkkal

Más szóval, a $G = (N, \Sigma, P, S)$ cf nyelvtan által generált nyelv a most bevezetett fogalmak segítségével a következőképpen írható fel.

$$\begin{aligned} L(G) &= \{w \in \Sigma^* \mid S \Rightarrow^* w\}, \\ &= \{w \in \Sigma^* \mid S \Rightarrow_j^* w\}, \\ &= \{fr(t) \mid t \in D_S, fr(t) \in \Sigma^*\}. \end{aligned}$$

21/127

Derivációs fák, kapcsolatuk a derivációkkal

Definíció. Tetszőleges $x \in L(G)$ esetén x derivációs fájának nevezünk egy olyan S gyökerű derivációs fát, melynek határa x .

Egy $x \in L(G)$ szónak általában nem csak egy derivációs fája van. Tekintsük pl a szabályos zárőjelezéseket generáló

$$S \rightarrow SS \mid (S) \mid ()$$

nyelvtant és az alábbi bal oldali derivációkat:

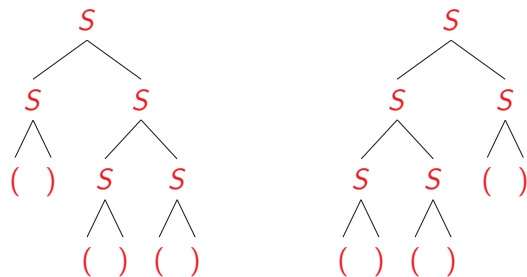
$$S \Rightarrow_l SS \Rightarrow_l ()S \Rightarrow_l ()SS \Rightarrow_l ()()S \Rightarrow_l ()()()$$

$$S \Rightarrow_l SS \Rightarrow_l SSS \Rightarrow_l ()SS \Rightarrow_l ()()S \Rightarrow_l ()()()$$

22/127

Derivációs fák, kapcsolatuk a derivációkkal

Ha megkonstruáljuk ezen derivációkhoz tartozó derivációs fákat, akkor a $()()()$ szó két különböző derivációs fáját kapjuk.

23/127

Derivációs fák, kapcsolatuk a derivációkkal

A derivációs fák és a bal oldali levezetések kapcsolata:

Vegyünk egy $x \in L(G)$ szót.

Az x szó minden derivációs fája egyértelműen meghatározza az x egy bal oldali levezetését. Ha két derivációs fa különböző, akkor a bal oldali levezetések is különbözőek lesznek.

Fordítva, x minden bal oldali levezetése egyértelműen meghatározza az x egy derivációs fáját. Különböző bal oldali levezetések különböző derivációs fákat eredményeznek.

Tehát x derivációs fái és bal oldali levezetései között bijekció áll fenn!

24/127

Egyértelmű nyelvtanok és nyelvek

Definíció. Egy G nyelvtan *egyértelmű*, ha minden $x \in L(G)$ szónak csak egy derivációs fája van.

A feltétel ekvivalens azzal, hogy minden $x \in L(G)$ szónak csak egy bal oldali levezetése van.

A természetes nyelvek nem egyértelműek. Pl "Láttam Ferit a távcsóval."

Programozási nyelveknek egyértelműeknek kell lenniük. Különben egy programnak több derivációs fája van, amiből problémák adódnak.

25/127

Egyértelmű nyelvtanok és nyelvek

Példa. A szabályos zárójelezéseket generáló

$$S \rightarrow SS \mid (S) \mid ()$$

nyelvtan nem egyértelmű. Mint láttuk, például a $()()()$ szónak két bal oldali levezetése van:

$$S \Rightarrow_I SS \Rightarrow_I ()S \Rightarrow_I ()SS \Rightarrow_I ()()S \Rightarrow_I ()()()$$

$$S \Rightarrow_I SS \Rightarrow_I SSS \Rightarrow_I ()SS \Rightarrow_I ()()S \Rightarrow_I ()()()$$

26/127

Egyértelmű nyelvtanok és nyelvek

Példa. Tekintsük a következő, G'_{ar} nyelvtant:

- ▶ $K \rightarrow K + K$,
- ▶ $K \rightarrow K * K$,
- ▶ $K \rightarrow (K), K \rightarrow a$.

Ez a nyelvtan is a már ismert aritmetikai kifejezéseket generálja. Nem egyértelmű, mert például az $a + a + a$ szónak két bal oldali levezetése is van:

$$\begin{array}{l} K \Rightarrow_I K + K \Rightarrow_I a + K \Rightarrow_I a + K + K \\ \qquad \qquad \qquad \Rightarrow_I^2 a + a + a \\ K \Rightarrow_I K + K \Rightarrow_I K + K + K \Rightarrow_I a + K + K \\ \qquad \qquad \qquad \Rightarrow_I^2 a + a + a \end{array}$$

27/127

Egyértelmű nyelvtanok és nyelvek

Egy negatív eredmény:

Tétel. Nem létezik olyan algoritmus, amely tetszőleges cf nyelvtanról eldönti, hogy egyértelmű-e.

Más szóval, nem tudunk olyan programot írni, melynek inputja egy cf nyelvtan, outputja pedig **igen** vagy **nem**, attól függően, hogy az input nyelvtan egyértelmű vagy nem.

Lesznek további rossz hírek is...

28/127

Egyértelmű nyelvtanok és nyelvek

Mindkét, eddig megismert, nem egyértelmű nyelvtanhoz adható vele ekvivalens (ugyanazon nyelvet generáló) egyértelmű nyelvtan. A szabályos zárójelezésekhez a következő:

$$\begin{aligned} B &\rightarrow (RB \mid \varepsilon \\ R &\rightarrow) \mid (RR \end{aligned}$$

az aritmetikai kifejezésekhez pedig a már ismert G_{ar} nyelvtan.

Kérdés, hogy ez igaz-e általában is: megadható-e minden nem egyértelmű nyelvtanhoz vele ekvivalens egyértelmű nyelvtan.

Látni fogjuk, hogy nem: van olyan környezetfüggetlen nyelv, melyhez nem adható meg őt generáló egyértelmű nyelvtan.

29/127

Egyértelmű nyelvtanok és nyelvek

Tétel. Létezik nem egyértelmű környezetfüggetlen nyelv. Például, az

$$L = \{a^i b^j c^k \mid i = j \text{ vagy } j = k\}$$

nyelv nem egyértelmű.

Próbáljuk megérteni, miért.

31/127

Egyértelmű nyelvtanok és nyelvek

Definíció. Egy L környezetfüggetlen nyelv *egyértelmű*, ha van olyan egyértelmű környezetfüggetlen G nyelvtan, melyre $L = L(G)$.

Például az $a, +, *, (,)$ szimbólumokból képezhető aritmetikai kifejezésekből álló nyelv egyértelmű, mert a G_{ar} nyelvtan egyértelmű. A szabályos zárójelezések halmaza is egyértelmű.

Az előbbi kérdés átfogalmazása: van-e nem egyértelmű környezetfüggetlen nyelv?

30/127

Egyértelmű nyelvtanok és nyelvek

$L = \{a^i b^j c^k \mid i = j \text{ vagy } j = k\}$. Tekintsük az

$$\begin{aligned} S &\rightarrow AB \mid CD \\ A &\rightarrow aAb \mid ab \\ B &\rightarrow cB \mid c \\ C &\rightarrow aC \mid a \\ D &\rightarrow bDc \mid bc \end{aligned}$$

nyelvtant, ami L -et generálja.

A biztosítja, hogy "a-k száma" = "b-k száma". Ehhez B valamennyi c betűt hozzátesz. Hasonlóan, D biztosítja, hogy "b-k száma" = "c-k száma". Ehhez C valamennyi a betűt hozzátesz. A nyelvtan tehát az $\{a^i b^j c^k \mid i = j \text{ vagy } j = k\}$ nyelvet generálja. Az $a^n b^n c^n$ alakú szavak viszont "duplán jönnek létre".

32/127

Egyértelmű nyelvtanok és nyelvek

Az $a^n b^n c^n$ alakú szavak viszont "duplán jönnek létre". Például

$$S \Rightarrow_I AB \Rightarrow_I abB \Rightarrow_I abc \text{ és } S \Rightarrow_I CD \Rightarrow_I aD \Rightarrow_I abc$$

Tehát nekünk sem sikerült egyértelmű nyelvtant megadni ;

Ez persze nem bizonyítás.

Bizonyítás. Lásd: J. E. Hopcroft, J. D. Ullman, Introduction to Automata Theory, Languages, and Computation, Addison.Wesley, 1979, 4.7. fejezet (2nd. ed. 2001, 3rd. ed. 2006).

Megadnak egy (másik) cf nyelvet és megmutatják, hogy végtelen sok olyan szó van, melynek legalább két különböző derivációs fája van.

33/127

Láncszabály mentesítés

b) Konstruáljuk meg $G' = (N, \Sigma, P', S)$ -t:

$$P' = \emptyset;$$

Minden $A \in N$ -re,

$$\text{minden } B \in N_A\text{-ra, } /*N_A = \{B \in N \mid A \Rightarrow^* B\}*/$$

minden $B \rightarrow \alpha \in P$ szabály esetén:

Ha $B \rightarrow \alpha$ nem láncszabály akkor

vegyük fel az $A \rightarrow \alpha$ szabályt P' -be;

Ekkor $L(G) = L(G')$ lesz. Ha G 3-típusú, akkor G' is.

35/127

Láncszabály mentesítés

Definíció. Egy nyelvtanban az $A \rightarrow B$ alakú szabályokat láncszabályoknak nevezzük.

Tétel. Minden $G = (N, \Sigma, P, S)$, környezetfüggetlen nyelvtanhoz van vele ekvivalens $G' = (N, \Sigma, P', S)$, láncszabálymentes környezetfüggetlen nyelvtan. Ha G 3-típusú, akkor G' is.

Bizonyítás. Legyen $G = (N, \Sigma, P, S)$ egy környezetfüggetlen nyelvtan.

a) Minden $A \in N$ -re számoljuk ki az

$$N_A = \{B \in N \mid A \Rightarrow^* B \text{ láncszabályok alkalmazásával}\}$$

halmazt.

34/127

Láncszabály mentesítés

Példa láncszabálymentesítésre.

$$G: S \rightarrow A \mid ab, A \rightarrow B \mid bA, B \rightarrow bB \mid C \mid a, C \rightarrow bb$$

$$N_S = \{S, A, B, C\}, N_A = \{A, B, C\}, N_B = \{B, C\} \text{ és } N_C = \{C\}.$$

G' :

$$\blacktriangleright S \rightarrow ab \mid bA \mid bB \mid a \mid bb$$

$$\blacktriangleright A \rightarrow bA \mid bB \mid a \mid bb$$

$$\blacktriangleright B \rightarrow bB \mid bb \mid a$$

$$\blacktriangleright C \rightarrow bb$$

$$L(G) = L(G').$$

36/127

Cf nyelvtanok ε -mentesítése

Definíció. Egy $G = (N, \Sigma, P, S)$ cf nyelvtan ε -mentes, ha P nem tartalmaz $A \rightarrow \varepsilon$ alakú szabályokat, kivéve esetleg az $S \rightarrow \varepsilon$ szabályt. Ha azonban $S \rightarrow \varepsilon \in P$, akkor S nem szerepel semelyik P -beli szabály jobb oldalán.

(Tehát ha egy cf nyelvtan ε -mentes, akkor az egyben környezetfüggő is. Erre még visszatérünk.)

Tétel. Tetszőleges $G = (N, \Sigma, P, S)$ cf nyelvtanhoz megkonstruálható vele ekvivalens, $(L(G) = L(G'))$ ε -mentes $G' = (N', \Sigma, P', S')$ környezetfüggetlen nyelvtan.

Bizonyítás. G' -t két lépésben adjuk meg.

37/127

Cf nyelvtanok ε -mentesítése

Például, ha $A, B \in H$ és $A \rightarrow aCBbAB \in P$, akkor az $A \rightarrow aCBbAB$, $A \rightarrow aCbAB$, $A \rightarrow aCBbB$, $A \rightarrow aCBbA$, $A \rightarrow aCbB$, $A \rightarrow aCbA$, $A \rightarrow aCBb$, $A \rightarrow aCb$ szabályok mindegyike P_1 -ben lesz.

Egy H -beli nemterminális elhagyásával "megelőlegezzük" azt, hogy belőle ε -t vezetünk le. Pl az $A \rightarrow aCbB$ új szabály, az

$$A \Rightarrow aCBbAB \Rightarrow^* aCbAB \Rightarrow^* aCbB$$

levezetést reprezentálja.

Hasonlóan, ha $C \rightarrow AB \in P$, akkor a $C \rightarrow A$, $C \rightarrow B \in P_1$, de $C \rightarrow \varepsilon \notin P_1$.

39/127

Cf nyelvtanok ε -mentesítése

Bizonyítás.

1. lépés: Először megadunk egy olyan ε -mentes $G_1 = (N, \Sigma, P_1, S)$ nyelvtant, melyre $L(G_1) = (L(G) - \{\varepsilon\})$.

Számoljuk ki a következő halmazt:

$$H = \{A \in N \mid A \Rightarrow^* \varepsilon\}.$$

(Azon nemterminálisok halmaza, amelyekből levezethető ε .)

Legyen P_1 a legszűkebb olyan szabály-halmaz, melyre teljesül, hogy

- ▶ minden olyan $A \rightarrow \alpha \in P$ szabály esetén melyre $\alpha \neq \varepsilon$,
- ▶ minden olyan $A \rightarrow \alpha_1$ szabály P_1 -ben van, melyre $\alpha_1 \neq \varepsilon$ és α_1 úgy keletkezik α -ból, hogy elhagyjuk belőle H -beli nemterminálisok 0 vagy több előfordulását.

38/127

Cf nyelvtanok ε -mentesítése

Az új szabályokkal az eredeti G nyelvtan levezetéseit szimuláljuk, ezen kívül egyéb levezetéseket nem kapunk. Ezért

$$L(G_1) = (L(G) - \{\varepsilon\})$$

2. lépés: A G_1 ismeretében a következőképpen adjuk meg G' -t

Ha $\varepsilon \notin L(G)$ (vagyis, ha $S \notin H$), akkor legyen $G' = G_1$. Különben pedig legyen

$$G' = (N \cup \{S'\}, \Sigma, P_1 \cup \{S' \rightarrow S, S' \rightarrow \varepsilon\}, S').$$

Nyilvánvaló, hogy mindkét esetben G' is ε -mentes, és $L(G') = L(G)$.

40/127

Cf nyelvtanok ε -mentesítése

Példa. ε -mentesítsük az alábbi G nyelvtant:

$$\begin{aligned} S &\rightarrow ABC \\ A &\rightarrow BB \mid \varepsilon \\ B &\rightarrow CC \mid a \\ C &\rightarrow AA \mid b \end{aligned}$$

Látható, hogy

$$H = \{S, A, C, B\}$$

és így $\varepsilon \in L(G)$.

41/127

Cf nyelvtanok ε -mentesítése

Egy fontos észrevétel:

Ha egy cf nyelvtant ε -mentesítünk, majd a kapott nyelvtant láncszabály-mentesítjük, akkor eredményül egy ε -mentes és láncszabály-mentes nyelvtant kapunk.

(Ha az algoritmusokat nem a fenti sorrendben alkalmazzuk, akkor az eredmény általában nem láncszabály-mentes nyelvtan lesz, mint ahogy a példából is látható.)

43/127

Cf nyelvtanok ε -mentesítése

Példa (folytatás).

1. Lépés, G_1 :

$$\begin{aligned} S &\rightarrow ABC \mid AB \mid BC \mid AC \mid A \mid B \mid C \\ A &\rightarrow BB \mid B \\ B &\rightarrow CC \mid C \mid a \\ C &\rightarrow AA \mid A \mid b \end{aligned}$$

2. Lépés, G' :

Mivel $\varepsilon \in L(G)$, új kezdőszimbólum: S'
Szabályok: G_1 szabályai és még $S' \rightarrow S \mid \varepsilon$.

42/127

Cf nyelvtanok ε -mentesítése

Nem minden környezetfüggetlen nyelvtan környezetfüggő (definíció szerint).

Ugyanakkor, minden ε -mentes környezetfüggetlen nyelvtan környezetfüggő. Ebből és az előző tételből azonnal következik az alábbi.

Tétel. $\mathcal{L}_2 \subseteq \mathcal{L}_1$.

Bizonyítás. Legyen $L \in \mathcal{L}_2$. Akkor van olyan $G = (N, \Sigma, P, S)$ cf nyelvtan, melyre $L = L(G)$. Ha G ε -mentes, akkor egyben környezetfüggő is, tehát $L \in \mathcal{L}_1$. Különben, az előző tétel szerint van olyan ε -mentes G' cf nyelvtan, melyre $L = L(G')$. Mivel ekkor G' környezetfüggő, újra azt kapjuk, hogy $L \in \mathcal{L}_1$.

44/127

A Chomsky normálforma

Definíció. Egy $G = (N, \Sigma, P, S)$ környezetfüggetlen nyelvtan Chomsky-normálformájú (vagy Chomsky normálalakban van), ha ε -mentes és P -ben csak $S \rightarrow \varepsilon$, $A \rightarrow BC$ és $A \rightarrow a$ alakú szabályok vannak.

Tétel. Minden $G = (N, \Sigma, P, S)$ környezetfüggetlen nyelvtanhoz van vele ekvivalens Chomsky-normálformájú $G' = (N', \Sigma, P', S)$ környezetfüggetlen nyelvtan.

Bizonyítás. Feltehetjük, hogy a G nyelvtan ε - és láncszabály mentes. Ezek után G' -t két lépésben konstruáljuk meg.

45/127

A Chomsky normálforma

1. lépés: Most megkonstruáljuk G_1 -ből a kívánt $G' = (N', \Sigma, P', S)$ nyelvtant. Legyen P_1 a legszűkebb halmaz, amire az alábbiak teljesülnek:

- ▶ ha $S \rightarrow \varepsilon \in P_1$, akkor $S \rightarrow \varepsilon \in P'$,
- ▶ ha $A \rightarrow a \in P_1$, akkor $A \rightarrow a \in P'$,
- ▶ ha $A \rightarrow BC \in P_1$, akkor $A \rightarrow BC \in P'$,
- ▶ az $A \rightarrow A_1 \dots A_n$ ($n > 2$) alakú szabályokat pedig "szétszedjük", ld a következő diát.

47/127

A Chomsky normálforma

1. lépés: Megadunk egy $G_1 = (N_1, \Sigma, P_1, S)$ nyelvtant, mely ekvivalens G -vel, és csak $S \rightarrow \varepsilon$, $A \rightarrow a$ és $A \rightarrow A_1 \dots A_n$ alakú szabályokat tartalmaz, ahol $a \in \Sigma$, $n \geq 2$ és $A, A_1, \dots, A_n \in N_1$.

Évégett legyen

- ▶ $N_1 = N \cup \{a' \mid a \in \Sigma\}$
- ▶ P_1 a legszűkebb halmaz, amire a következők teljesülnek:
 - ▶ ha $S \rightarrow \varepsilon \in P$, akkor $S \rightarrow \varepsilon \in P_1$
 - ▶ ha $A \rightarrow a \in P$, akkor $A \rightarrow a \in P_1$
 - ▶ ha $A \rightarrow X_1 \dots X_n \in P$, ahol $n \geq 2$, akkor $A \rightarrow X'_1 \dots X'_n \in P_1$, ahol

$$X'_i = \begin{cases} X_i, & \text{ha } X_i \in N \\ a', & \text{ha } X_i = a \in \Sigma \end{cases}$$
 - ▶ minden $a \in \Sigma$ -ra legyen $a' \rightarrow a \in P_1$.

Nyilvánvaló, hogy $L(G) = L(G_1)$.

46/127

A Chomsky normálforma

- ▶ ha $A \rightarrow A_1 \dots A_n$ ($n > 2$) $\in P_1$, akkor az

$$\begin{aligned} A &\rightarrow A_1 \langle A_2 \dots A_n \rangle, \\ \langle A_2 \dots A_n \rangle &\rightarrow A_2 \langle A_3 \dots A_n \rangle, \\ &\vdots \\ \langle A_{n-1} A_n \rangle &\rightarrow A_{n-1} A_n \end{aligned}$$

szabályok P' -ben vannak, ahol $\langle A_2 \dots A_n \rangle, \dots, \langle A_{n-1} A_n \rangle$ új nemterminálisok.

Legyen továbbá $N' = N_1 \cup \{ \text{új nemterminálisok} \}$.

Nyilvánvaló, hogy G' Chomsky-normálalakban van. A bevezetett új szabályokkal csak az eredeti szabályokat tudjuk szimulálni, ezért $L(G') = L(G_1)$.

Akinek nem tetszik $\langle A_2 \dots A_n \rangle, \langle A_3 \dots A_n \rangle, \dots, \langle A_{n-1} A_n \rangle$, írhat helyette B_2, B_3, \dots, B_{n-1} -et.

48/127

A Chomsky normálforma

Példa: hozzuk Chomsky normálformára az $S \rightarrow aSb \mid ab$ nyelvtant.

1. lépés:

$$\begin{aligned} S &\rightarrow a'Sb' \mid a'b' \\ a' &\rightarrow a \\ b' &\rightarrow b \end{aligned}$$

ahol a' és b' új nemterminálisok.

2. lépés:

$$\begin{aligned} S &\rightarrow a'\langle Sb' \rangle \mid a'b' \\ \langle Sb' \rangle &\rightarrow Sb' \\ a' &\rightarrow a \\ b' &\rightarrow b \end{aligned}$$

Ez már Chomsky normálforma. $\langle Sb' \rangle$ helyett írható például A .

49/127

Veremautomaták

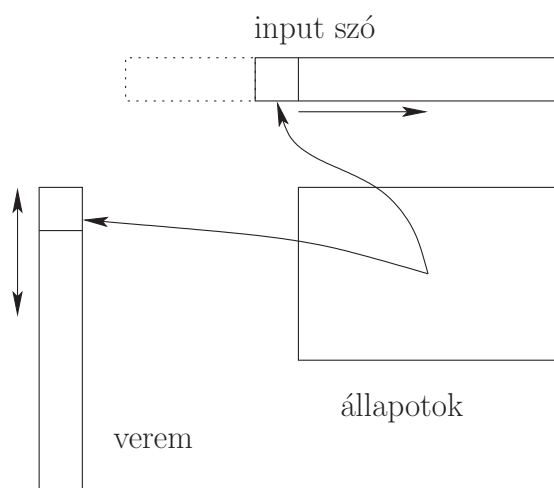
Veremautomatának (vagy *pushdown automatának*) nevezzük a $P = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F)$ rendszert, ahol

- ▶ Q egy véges halmaz, az állapotok halmaza;
- ▶ Σ az input ábécé;
- ▶ Γ a verem ábécé;
- ▶ $q_0 \in Q$ a kezdő állapot;
- ▶ $Z_0 \in \Gamma$ a verem kezdőszimbólum;
- ▶ $F \subseteq Q$ a végállapotok halmaza;
- ▶ $\delta : Q \times (\Sigma \cup \{\varepsilon\}) \times \Gamma \rightarrow \mathcal{P}_f(Q \times \Gamma^*)$ az átmenet függvény.

Rövidítés: pda:= veremautomata.

50/127

Veremautomaták

51/127

Veremautomaták

Tetszőleges $q \in Q$, $a \in (\Sigma \cup \{\varepsilon\})$ input- és $Z \in \Gamma$ veremszimbólum esetén

$$\delta(q, a, Z) = \{(q_1, \alpha_1), \dots, (q_n, \alpha_n)\},$$

ahol $n \geq 0$, $q_1, \dots, q_n \in Q$ és $\alpha_1, \dots, \alpha_n \in \Gamma^*$.
(Az $n = 0$ esetben $\delta(q, a, Z) = \emptyset$.)

Két észrevétel:

- 1) Az alap modell nondeterminisztikus.
- 2) $a = \varepsilon$ is lehetséges, ami azt fogja jelenteni, hogy a veremautomata nem minden lépésben "fogyasztja az inputot". Az ilyen mozgást ε -mozgásnak nevezzük.

52/127

Veremautomaták

A $C = Q \times \Sigma^* \times \Gamma^*$ halmazt a P konfigurációi halmazának nevezzük.

Egy $(q, w, \gamma) \in C$ konfiguráció jelentése az, hogy P a $q \in Q$ állapotban van, a $w \in \Sigma^*$ input szót kapja és vermének tartalma γ .

A vermet egy szónak tekintjük. A veremben felülről számított első, második, stb betű a szó első, második, stb betűje.

Például: AAZ_0 az a verem, melyben három betű van, a legfelső betű A .

A konfigurációt $(q, aw, Z\gamma)$ alakban is megadhatjuk: az input szó aw , a következő input a , (ami lehet ε is), a verem tartalma $Z\gamma$, a verem tetején Z betű van.

53/127

Veremautomaták

A $\vdash_P \subseteq C \times C$ átmeneti reláció: tetszőleges $p, q \in Q$, $a \in (\Sigma \cup \{\varepsilon\})$, $w \in \Sigma^*$, $Z \in \Gamma$ és $\alpha, \gamma \in \Gamma^*$ -ra

$$(q, aw, Z\gamma) \vdash_P (p, w, \alpha\gamma)$$

akkor és csakis akkor áll fenn, ha $(p, \alpha) \in \delta(q, a, Z)$.

A $P = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F)$ által végállapotokkal felismert nyelv:

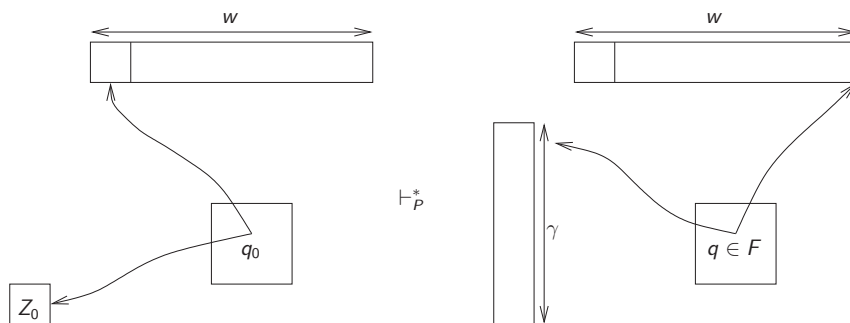
$$L_f(P) = \{w \in \Sigma^* \mid (q_0, w, Z_0) \vdash^* (q, \varepsilon, \gamma), \text{ ahol } q \in F, \gamma \in \Gamma^*\}.$$

A P által üres veremmel felismert nyelv:

$$L_\emptyset(P) = \{w \in \Sigma^* \mid (q_0, w, Z_0) \vdash^* (q, \varepsilon, \varepsilon), \text{ ahol } q \in Q\}.$$

54/127

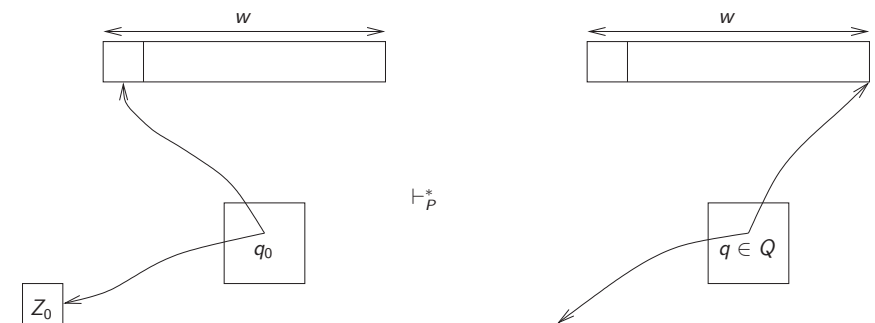
Veremautomaták

felismerés végállapotokkal

55/127

Veremautomaták

felismerés üres veremmel

56/127

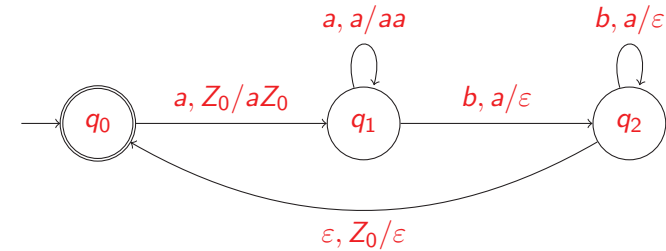
Veremautomaták

Példa $P = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F)$, ahol

- ▶ $Q = \{q_0, q_1, q_2\}$, $\Sigma = \{a, b\}$, $\Gamma = \{a, Z_0\}$, $F = \{q_0\}$,
- ▶ δ pedig a következő átmenetfüggvény:
 - ▶ $\delta(q_0, a, Z_0) = \{(q_1, aZ_0)\}$,
 - ▶ $\delta(q_1, a, a) = \{(q_1, aa)\}$,
 - ▶ $\delta(q_1, b, a) = \{(q_2, \varepsilon)\}$,
 - ▶ $\delta(q_2, b, a) = \{(q_2, \varepsilon)\}$,
 - ▶ $\delta(q_2, \varepsilon, Z_0) = \{(q_0, \varepsilon)\}$.

Veremautomaták

Ugyanez gráfként ábrázolva:

57/127

58/127

Veremautomaták

Az $aabb$ input szóra

$$\begin{array}{l} (q_0, aabb, Z_0) \vdash (q_1, abb, aZ_0) \vdash (q_1, bb, aaZ_0) \vdash \\ (q_2, b, aZ_0) \vdash (q_2, \varepsilon, Z_0) \vdash (q_0, \varepsilon, \varepsilon) \end{array}$$

tehát $aabb \in L_f(P)$. Az abb input szóra

$$(q_0, abb, Z_0) \vdash (q_1, bb, aZ_0) \vdash (q_2, b, Z_0) \vdash (q_0, b, \varepsilon),$$

mely utóbbi konfigurációból nem lehet tovább menni, tehát $abb \notin L_f(P)$. Be lehet látni, hogy

$$L_f(P) = \{a^n b^n \mid n \geq 0\} \text{ és } L_\emptyset(P) = \{a^n b^n \mid n \geq 1\}.$$

Veremautomaták

Egy konkrét P veremautomatára általában $L_f(P) \neq L_\emptyset(P)$, lásd az előző példát is.

Ugyanakkor érvényes a következő tétel.

Tétel. A veremautomatákkal végállapotokkal felismerhető nyelvek osztálya megegyezik a veremautomatákkal üres veremmel felismerhető nyelvek osztályával. Vagyis

$$\begin{aligned} \{L \mid L = L_f(P) \text{ valamely } P \text{ veremautomatára}\} \\ = \\ \{L \mid L = L_\emptyset(P) \text{ valamely } P \text{ veremautomatára}\} \end{aligned}$$

59/127

60/127

Veremautomaták

Bizonyítás. a) Minden $P = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F)$ pda-hoz megkonstruálható olyan $P' = (Q', \Sigma, \Gamma', \delta', q'_0, Z'_0, F')$ pda amelyre $L_\emptyset(P') = L_f(P)$.

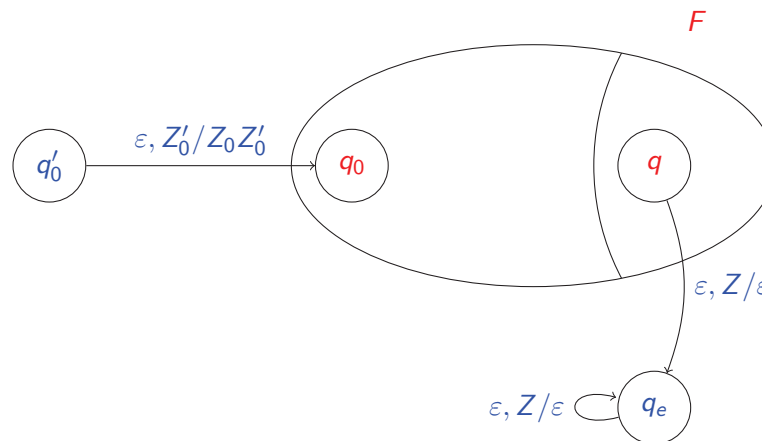
Konstrukció: legyen q'_0 egy új kezdőállapot, q_e egy további új állapot, Z'_0 pedig egy új verem kezdőszimbólum.

P' az első lépésben egy ε -mozgással átmegy az eredeti q_0 kezdőállapotba és berakja a verembe az eredeti Z_0 kezdőszimbólumot. Ezután P' utánozza P működését. Ha P végállapotba kerül, akkor P' egy ε -mozgással átmegy a q_e állapotba, amiben kiüríti a vermet. Ha P felismer, akkor P' is felismer.

Z'_0 -re azért van szükség, mert ha P verme kiürül, (ami P esetében nem jelent felismerést) akkor P' vermében benmarad Z'_0 , tehát P' sem ismer fel.

Veremautomaták

Ugyanez lerajzolva:

61/127

62/127

Veremautomaták

Az előző formálisan. Legyen

- ▶ $Q' = Q \cup \{q'_0, q_e\}$, ahol q'_0 és q_e új állapotok;
- ▶ $\Gamma' = \Gamma \cup \{Z'_0\}$, ahol Z'_0 egy új szimbólum;
- ▶ F' tetszőleges részhalmaza Q' -nek;
- ▶ (1) $\delta'(q'_0, \varepsilon, Z'_0) = \{(q_0, Z_0Z'_0)\}$,
 (2) minden $q \in Q, a \in (\Sigma \cup \{\varepsilon\}), Z \in \Gamma$ esetén

$$\delta'(q, a, Z) = \begin{cases} \delta(q, a, Z) \cup \{(q_e, \varepsilon)\} & \text{ha } a = \varepsilon \text{ és } q \in F \\ \delta(q, a, Z) & \text{ha } a \neq \varepsilon \text{ vagy } q \notin F \end{cases}$$

- (3) minden $Z \in \Gamma'$ -re $\delta'(q_e, \varepsilon, Z) = \{(q_e, \varepsilon)\}$.

Veremautomaták

Az $L_\emptyset(P') = L_f(P)$ bizonyítása:

$$\begin{aligned} & w \in L_f(P) \\ \iff & (q_0, w, Z_0) \vdash_P^* (q, \varepsilon, \gamma) \text{ ahol } q \in F && \text{(def. szerint)} \\ \iff & (q'_0, w, Z'_0) \vdash_{P'}^* (q_0, w, Z_0Z'_0) && \text{((1) miatt)} \\ & \vdash_{P'}^* (q, \varepsilon, \gamma Z'_0) \text{ ahol } q \in F && \text{((2) miatt)} \\ & = (q, \varepsilon, Z_1 \dots Z_k Z'_0) && (\gamma = Z_1 \dots Z_k) \\ & \vdash_{P'} (q_e, \varepsilon, Z_2 \dots Z_k Z'_0) && \text{((2) miatt)} \\ & \vdash_{P'}^* (q_e, \varepsilon, \varepsilon) && \text{((3) miatt)} \\ \iff & w \in L_\emptyset(P') && \text{(def. szerint).} \end{aligned}$$

63/127

64/127

Veremautomaták

b) Minden $P = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F)$ pda-hoz megkonstruálható olyan $P' = (Q', \Sigma, \Gamma', \delta', q'_0, Z'_0, F')$ pda amelyre $L_f(P') = L_\emptyset(P)$

Konstrukció: legyen q'_0 egy új kezdőállapot, q_f egy új végállapot, Z'_0 pedig egy új verem kezdőszimbólum.

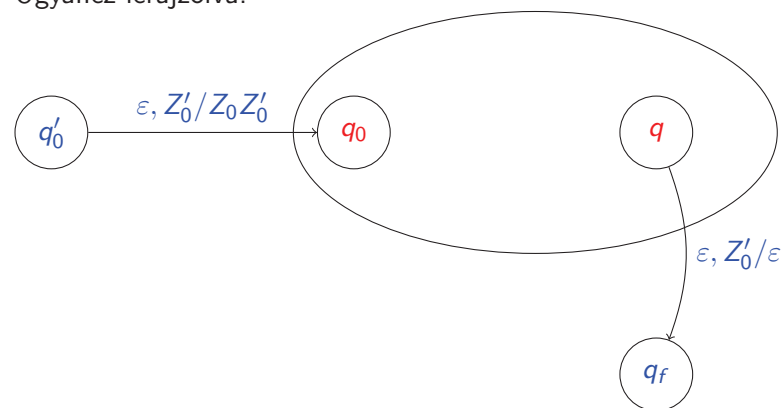
P' az első lépésben egy ε -mozgással átmegy az eredeti q_0 kezdőállapotba és berakja a verembe az eredeti Z_0 kezdőszimbólumot. Ezután P' utánozza P működését.

Ha P verme kiürül, akkor P' vermében bennmarad Z'_0 . Ekkor P' egy ε -mozgással átmegy a q_f végállapotba. Ha P felismer, akkor P' is felismer.

Z'_0 -re azért van szükség, mert ha ő van a verem tetején, akkor tudjuk, hogy P verme kiürült.

Veremautomaták

Ugyanez lerajzolva:

65/127

66/127

Veremautomaták

Az előző formálisan. Legyen

- ▶ $Q' = Q \cup \{q'_0, q_f\}$, ahol q'_0 és q_f új állapotok;
- ▶ $\Gamma' = \Gamma \cup \{Z'_0\}$, ahol Z'_0 egy új szimbólum;
- ▶ $F' = \{q_f\}$;
- ▶ δ' az alábbi módon definiált átmenetfüggvény:
 - (1) $\delta'(q'_0, \varepsilon, Z'_0) = \{(q_0, Z_0Z'_0)\}$,
 - (2) minden $q \in Q, a \in (\Sigma \cup \{\varepsilon\}), Z \in \Gamma$ esetén $\delta'(q, a, Z) = \delta(q, a, Z)$,
 - (3) minden $q \in Q$ esetén, $\delta'(q, \varepsilon, Z'_0) = \{(q_f, \varepsilon)\}$.

Veremautomaták

$L_f(P') = L_\emptyset(P)$, mert:

$$\begin{aligned}
 & w \in L_\emptyset(P) \\
 \iff & (q_0, w, Z_0) \vdash_P^* (q, \varepsilon, \varepsilon) \text{ ahol } q \in Q \quad (\text{def. szerint}) \\
 \iff & (q'_0, w, Z'_0) \vdash_{P'}^* (q_0, w, Z_0Z'_0) \quad ((1) \text{ miatt}) \\
 & \vdash_{P'}^* (q, \varepsilon, Z'_0) \text{ ahol } q \in Q \quad ((2) \text{ miatt}) \\
 & \vdash_{P'} (q_f, \varepsilon, \varepsilon) \quad ((3) \text{ miatt}) \\
 \iff & w \in L_f(P') \quad (\text{def. szerint}).
 \end{aligned}$$

67/127

68/127

A cf nyelvtanok és a pda-k ekvivalenciája

Tétel. Minden cf nyelv felismerhető pda-val.

Bizonyítás. Vegyünk egy $G = (N, \Sigma, R, S)$ környezetfüggetlen nyelvtant. Legyen $P = (\{q\}, \Sigma, \Gamma, \delta, q, Z_0, \emptyset)$ az a veremautomata, amelyben

- ▶ $\Gamma = N \cup \Sigma$,
- ▶ $Z_0 = S$,
- ▶ δ átmenetfüggvény pedig a következő módon van definiálva:
 - (1) minden $A \in N$ -re $\delta(q, \varepsilon, A) = \{(q, \alpha) \mid A \rightarrow \alpha \in R\}$,
 - (2) minden $a \in \Sigma$ -ra $\delta(q, a, a) = \{(q, \varepsilon)\}$.

Észrevétel: egyetlen állapot elegendő!

69/127

A cf nyelvtanok és a pda-k ekvivalenciája

Megmutatjuk, hogy $L_\emptyset(P) = L(G)$. Elegendő igazolni, hogy minden $X \in (N \cup \Sigma)$ és $w \in \Sigma^*$ esetén

$X \Rightarrow^* w$ akkor és csakis akkor, ha $(q, w, X) \vdash^* (q, \varepsilon, \varepsilon)$

(a) Tfh $X \Rightarrow^n w$

(i) $n=0$: $X = w \in \Sigma$, ezért a (2) pont szerint

$$(q, w, X) = (q, w, w) \vdash (q, \varepsilon, \varepsilon).$$

(ii) $n \Rightarrow n+1$: $X \Rightarrow X_1 \dots X_k \Rightarrow^n w_1 \dots w_k = w$

1) $X \rightarrow X_1 \dots X_k \in R$

2) $X_i \Rightarrow^{n_i} w_i$ minden $1 \leq i \leq k$ -ra, ahol $n_i \leq n$

71/127

A cf nyelvtanok és a pda-k ekvivalenciája

Az ötlet az, hogy a kapott veremautomatával a nyelvtan bal oldali levezetéseit szimuláljuk.

Ha a verem tetején egy A nemterminális van, akkor az inputban nem olvasunk tovább (ε -mozgás) és a verembe az A helyére betesszük egy A bal oldalú szabály jobb oldalát. (PI, ha $A \rightarrow \alpha$ egy szabály, akkor A helyére α -t.) Ha a verem tetején egy a terminális van és az input első betűje is a , akkor az inputban elolvassuk, a veremből pedig töröljük a -t.

Legyen w egy input szó. Ha $w \in L(G)$, akkor, mivel a veremben kezdetben S van és a nemdeterminizmus miatt minden lehetőséget kipróbálunk, a veremautomata "meg fogja találni" w -nek egy bal oldali levezetését és ezzel kiüríti a vermet. Ha $w \notin L(G)$, akkor, S -ből nem vezethető le w , ezért e verem soha nem ürül ki.

70/127

A cf nyelvtanok és a pda-k ekvivalenciája

I. F.: minden $1 \leq i \leq k$ esetén $(q, w_i, X_i) \vdash^* (q, \varepsilon, \varepsilon)$.

Innen kapjuk, hogy

$$\begin{aligned} (q, w, X) &= (q, w_1 \dots w_k, X) \\ &\vdash (q, w_1 \dots w_k, X_1 \dots X_k) \\ &\vdash^* (q, w_2 \dots w_k, X_2 \dots X_k) \\ &\dots \\ &\vdash^* (q, w_k, X_k) \\ &\vdash^* (q, \varepsilon, \varepsilon). \end{aligned}$$

A felismerés során P a w -nek egy bal oldali levezetését szimulálja.

(b) Tfh $(q, w, X) \vdash^* (q, \varepsilon, \varepsilon)$. Az átmenetek során alkalmazott (1) típusú átmenetek száma szerinti indukcióval igazolhatjuk, hogy $X \Rightarrow^* w$.

72/127

A cf nyelvtanok és a pda-k ekvivalenciája

Példa.

A G_{ar} nyelvtanhoz a következő $P_{ar} = (\{q\}, \Sigma, \Gamma, \delta, q, K, \emptyset)$ veremautomatát konstruáljuk:

- ▶ $\Sigma = \{a, +, *, (,)\}$,
- ▶ $\Gamma = \{K, T, F, a, +, *, (,)\}$,
- ▶ δ pedig a következő átmenet függvény:
 - ▶ $\delta(q, \varepsilon, K) = \{(q, K + T), (q, T)\}$,
 - ▶ $\delta(q, \varepsilon, T) = \{(q, T * F), (q, F)\}$,
 - ▶ $\delta(q, \varepsilon, F) = \{(q, (K)), (q, a)\}$,
 - ▶ minden $x \in \{a, +, *, (,)\}$ esetén $\delta(q, x, x) = \{(q, \varepsilon)\}$.

73/127

A cf nyelvtanok és a pda-k ekvivalenciája

Tétel. Minden pda-val felismerhető nyelv környezetfüggetlen.

Bizonyítás. Legyen $P = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F)$ egy pda.

Konstruáljuk meg a $G = (N, \Sigma, R, S)$ cf nyelvtant a következőképpen.

- ▶ Legyen S egy új szimbólum,
- ▶ legyen $N = \{S\} \cup \{[qZr] \mid q, r \in Q, Z \in \Gamma\}$,

Egy $[qZr]$ hármas intuitív jelentése az, hogy ha a pda q állapotban van, a verem legfelső szimbóluma Z , akkor az r állapotba jutva tudja kivenni (törölni) Z -t a veremből.

75/127

A cf nyelvtanok és a pda-k ekvivalenciája

P_{ar} a következőképpen ismeri fel az $a + a \in L(G_{ar})$ szót:

$$\begin{array}{lcl} (q, a + a, K) & \vdash & (q, a + a, K + T) \vdash^2 (q, a + a, F + T) \vdash \\ (q, a + a, a + T) & \vdash & (q, +a, +T) \vdash (q, a, T) \vdash \\ (q, a, F) & \vdash & (q, a, a) \vdash (q, \varepsilon, \varepsilon) \end{array}$$

Ez a

$$K \Rightarrow_I K + T \Rightarrow_I^2 F + T \Rightarrow_I a + T \Rightarrow_I a + F \Rightarrow_I a + a$$

bal oldali levezetésnek felel meg.

74/127

A cf nyelvtanok és a pda-k ekvivalenciája

- ▶ legyen R szabályok legszűkebb olyan halmaza, amire teljesülnek a következő feltételek:
 - (1) minden $q \in Q$ -ra legyen $S \rightarrow [q_0 Z_0 q]$ szabály R -ben,
 - (2) minden $q \in Q, a \in (\Sigma \cup \{\varepsilon\}), Z \in \Gamma$ -ra, ha $(s_0, Z_1 \dots Z_k) \in \delta(q, a, Z)$, (ahol $k \geq 1, Z_1, \dots, Z_k \in \Gamma$) akkor minden $s_1, \dots, s_k \in Q$ sorozatra legyen $[qZs_k] \rightarrow a[s_0 Z_1 s_1] \dots [s_{k-1} Z_k s_k]$ szabály R -ben,
 - (3) minden $q \in Q, a \in (\Sigma \cup \{\varepsilon\}), Z \in \Gamma$ -ra, ha $(s_0, \varepsilon) \in \delta(q, a, Z)$, akkor legyen $[qZs_0] \rightarrow a$ szabály R -ben (az előző eset $k = 0$ -ra).

Megmutatjuk, hogy $L(G) = L_\emptyset(P)$.

76/127

A cf nyelvtanok és a pda-k ekvivalenciája

Elegendő megmutatni, hogy minden $q, r \in Q, Z \in \Gamma$ és $w \in \Sigma^*$ esetén

$$(q, w, Z) \vdash^* (r, \varepsilon, \varepsilon) \text{ akkor és csak akkor, ha } [qZr] \Rightarrow^* w.$$

Ugyanis ezen ekvivalencia a $q = q_0$ és $Z = Z_0$ esetben éppen az $L(G) = L_\emptyset(P)$ egyenlőséget jelenti:

$$\begin{aligned} & w \in L_\emptyset(P) \\ \Leftrightarrow & (q_0, w, Z_0) \vdash^* (r, \varepsilon, \varepsilon) \\ \Leftrightarrow & [q_0 Z_0 r] \Rightarrow^* w \\ \Leftrightarrow & S \Rightarrow [q_0 Z_0 r] \Rightarrow^* w \\ \Leftrightarrow & w \in L(G) \end{aligned}$$

77/127

A cf nyelvtanok és a pda-k ekvivalenciája

I. F.: minden $1 \leq i \leq k$ -ra $(s_{i-1}, w_i, Z_i) \vdash^* (s_i, \varepsilon, \varepsilon)$.

Kapjuk, hogy

$$\begin{aligned} (q, w, Z) &= (q, aw_1 \dots w_k, Z) \\ &\vdash (s_0, w_1 \dots w_k, Z_1 \dots Z_k) \\ &\vdash^* (s_1, w_2 \dots w_k, Z_2 \dots Z_k) \\ &\dots \\ &\vdash^* (s_{k-1}, w_k, Z_k) \\ &\vdash^* (s_k, \varepsilon, \varepsilon) \\ &= (r, \varepsilon, \varepsilon) \end{aligned}$$

Az ekvivalencia megfordítását hasonló módon, a $(q, w, Z) \vdash^n (r, \varepsilon, \varepsilon)$ feltételben szereplő n szerinti indukcióval bizonyíthatjuk be.

79/127

A cf nyelvtanok és a pda-k ekvivalenciája

(a) Tfh $[qZr] \Rightarrow^n w$ valamilyen $n \geq 1$ -re.

(i) $\underline{n=1}$: $[qZr] \Rightarrow w$, ez csak úgy lehet, ha $w = a \in (\Sigma \cup \{\varepsilon\})$ és $(r, \varepsilon) \in \delta(q, a, Z)$. Tehát $(q, w, Z) = (q, a, Z) \vdash (r, \varepsilon, \varepsilon)$.

(ii) $\underline{n \Rightarrow n+1}$:

$$[qZr] \Rightarrow a[s_0 Z_1 s_1] \dots [s_{k-1} Z_k s_k] \Rightarrow^n aw_1 \dots w_k = w$$

1) $[qZr] \rightarrow a[s_0 Z_1 s_1] \dots [s_{k-1} Z_k s_k] \in R$, $r = s_k$, azaz $(s_0, Z_1 \dots Z_k) \in \delta(q, a, Z)$

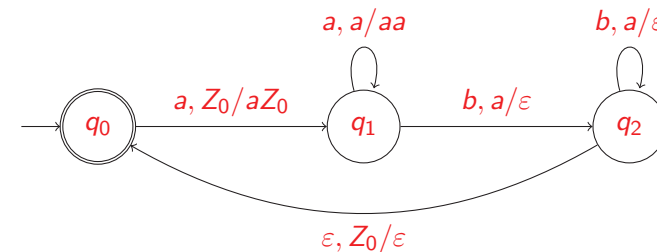
2) Minden $1 \leq i \leq k$ -ra $[s_{i-1} Z_i s_i] \Rightarrow^{n_i} w_i$, és $n_i \leq n$.

78/127

A cf nyelvtanok és a pda-k ekvivalenciája

Példa.

Alkalmazzuk az előző lemmában szereplő konstrukciót az $\{a^n b^n \mid n \geq 1\}$ nyelvet üres veremmel felismerő veremautomatára:

80/127

A cf nyelvtanok és a pda-k ekvivalenciája

Példa (folyt).

Egy olyan G nyelvtant kapunk, melynek szabályai a következők:

- ▶ $S \rightarrow [q_0 Z_0 q_i]$, minden $0 \leq i \leq 2$ -re
- ▶ $[q_0 Z_0 q_j] \rightarrow a[q_1 a q_i][q_i Z_0 q_j]$, minden $0 \leq i, j \leq 2$ -re
- ▶ $[q_1 a q_j] \rightarrow a[q_1 a q_i][q_i a q_j]$, minden $0 \leq i, j \leq 2$ -re
- ▶ $[q_1 a q_2] \rightarrow b$
- ▶ $[q_2 a q_2] \rightarrow b$
- ▶ $[q_2 Z_0 q_0] \rightarrow \varepsilon$.

Összesen 24 szabály!

81/127

A cf nyelvtanok és a pda-k ekvivalenciája

Összefoglalás:

A következő eszközök mindegyikével pontosan a környezetfüggetlen nyelveket reprezentálhatjuk:

- ▶ környezetfüggetlen (2-típusú) nyelvtanok,
- ▶ végállapotokkal felismerő veremautomaták,
- ▶ üres veremmel felismerő veremautomaták.

83/127

A cf nyelvtanok és a pda-k ekvivalenciája

Példa (folyt).

Azonban könnyen belátható, hogy a fenti 24 szabály közül csak az alábbi 6 szerepel valamely $\{a, b\}^*$ -beli szó levezetésében:

- ▶ $S \rightarrow [q_0 Z_0 q_0]$
- ▶ $[q_0 Z_0 q_0] \rightarrow a[q_1 a q_2][q_2 Z_0 q_0]$
- ▶ $[q_1 a q_2] \rightarrow a[q_1 a q_2][q_2 a q_2]$
- ▶ $[q_1 a q_2] \rightarrow b$
- ▶ $[q_2 a q_2] \rightarrow b$
- ▶ $[q_2 Z_0 q_0] \rightarrow \varepsilon$.

Erről a nyelvtanról már könnyen belátható, hogy az $\{a^n b^n \mid n \geq 1\}$ nyelvet generálja.

82/127

A Chomsky nyelvosztályok gépi reprezentációi

Gépi reprezentáció:

Nyelvosztály	Gépi repr.	Det. vs nemdet.
\mathcal{L}_3 (reguláris nyelvek)	véges automaták	det. = nemdet.
\mathcal{L}_2 (k. független nyelvek)	veremautomaták	det. \subset nemdet.
\mathcal{L}_1 (k. függő nyelvek)	?	?
\mathcal{L}_0 (általános nyelvek)	?	?

A valódi tartalmazást később bizonyítjuk.

84/127

Determinisztikus veremautomaták

Definíció. Egy $P = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F)$ veremautomata *determinisztikus*, ha minden $q \in Q$ -ra és $Z \in \Gamma$ -ra a következő két feltétel valamelyike teljesül:

- (1) $\delta(q, \varepsilon, Z) = \emptyset$ és minden $a \in \Sigma$ -ra a $\delta(q, a, Z)$ halmaz legfeljebb egy elemű, vagy
- (2) minden $a \in \Sigma$ -ra $\delta(q, a, Z) = \emptyset$ és a $\delta(q, \varepsilon, Z)$ halmaz legfeljebb egy elemű.

A feltétel garantálja, hogy minden $(q, aw, Z\gamma)$ konfigurációhoz legfeljebb egy olyan $(p, w, \alpha\gamma)$ konfiguráció van, amelyre

$$(q, aw, Z\gamma) \vdash_P (p, w, \alpha\gamma)!$$

Példa: az $\{a^n b^n \mid n \geq 0\}$ nyelvet felismerő veremautomata determinisztikus.

85/127

Determinisztikus veremautomaták

Felismerő kapacitás?

Tétel. Van olyan véges nyelv, amely nem ismerhető fel determinisztikus veremautomatával üres veremmel.

Bizonyítás. Legyen például $L = \{a, ab\}$ és tegyük fel, hogy $L = L_\emptyset(P)$ valamely $P = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F)$ determinisztikus veremautomatára.

Akkor $(q_0, a, Z_0) \vdash_P^* (p, \varepsilon, \varepsilon)$ és $(q_0, ab, Z_0) \vdash_P^* (q, \varepsilon, \varepsilon)$ valamely $p, q \in Q$ -ra. De akkor a determinisztikusság miatt

$$(q_0, ab, Z_0) \vdash_P^* (p, b, \varepsilon) \vdash_P^* (q, \varepsilon, \varepsilon),$$

ami lehetetlen, mert üres verem esetén nincs rákövetkező konfiguráció.

87/127

Determinisztikus veremautomaták

Felismerő kapacitás?

Tétel. Minden reguláris nyelv felismerhető determinisztikus veremautomatával végállapotokkal.

Bizonyítás. Legyen $M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ egy (determinisztikus) automata. Konstruáljuk meg a $P = (Q, \Sigma, \{Z_0\}, \delta', q_0, Z_0, F)$ veremautomatát, melyre minden $p, q \in Q$ és $a \in \Sigma$ esetén

$$\delta(q, a) = p \iff \delta'(q, a, Z_0) = (p, Z_0).$$

Nyilvánvaló, hogy P determinisztikus és $L_f(P) = L(M)$.

86/127

Determinisztikus veremautomaták

Felismerő kapacitás?

Tehát, a determinisztikus veremautomaták esetében csak a végállapotokkal való felismerés hatékony.

A determinisztikus veremautomatákkal végállapotokkal felismerhető nyelveket *determinisztikus nyelveknek* nevezzük. A determinisztikus nyelvek osztályát \mathcal{L}_d -vel jelöljük.

Tétel. $\mathcal{L}_3 \subset \mathcal{L}_d \subset \mathcal{L}_2$.

Bizonyítás. Az első tartalmazás: mint láttuk, minden reguláris nyelv determinisztikus, az $\{a^n b^n \mid n \geq 0\}$ nyelv pedig determinisztikus, de nem reguláris. Az második tartalmazást később bizonyítjuk.

88/127

Determinisztikus veremautomaták

Bizonyítás nélkül:

Tétel. Minden determinisztikus nyelv egyértelmű (vagyis generálható egyértelmű cf nyelvtannal).

Bizonyítás. (Vázlat.) Konstruáljuk meg a nyelvet felismerő determinisztikus pda-ból az ekvivalens cf nyelvtant a megismert módon. Meg lehet mutatni, hogy az így kapott nyelvtan egyértelmű.

89/127

Pumpáló lemma környezetfüggetlen nyelvekre, vagy Bar–Hillel lemma

Bizonyítás. Legyen $L = L(G)$, ahol $G = (N, \Sigma, P, S)$ Chomsky-normálformában lévő cf nyelvtan.

Legyen $k = 2^m$, ahol $m = ||N||$. Megmutatjuk, hogy ez a k megfelelő lesz.

Vegyünk egy $w \in L$ szót, melyre $|w| \geq k$. Akkor van olyan $t \in D_S$ derivációs fa, melyre $fr(t) = w$ és $h(t) \geq m + 1$.

91/127

Pumpáló lemma környezetfüggetlen nyelvekre, vagy Bar–Hillel lemma

Tétel. Minden $L \subseteq \Sigma^*$ környezetfüggetlen nyelvhez

- megadható olyan (L -től függő) $k > 0$ egész szám, hogy
- minden $w \in L$ esetén,
- ha $|w| \geq k$, akkor van olyan $w = w_1 w_2 w_3 w_4 w_5$ felbontás, melyre:

1) $|w_2 w_3 w_4| \leq k$,

2) $w_2 w_4 \neq \varepsilon$,

3) minden $n \geq 0$ -ra, $w_1 w_2^n w_3 w_4^n w_5 \in L$.

(Szükséges feltétele annak, hogy egy nyelv cf legyen.)

90/127

Pumpáló lemma környezetfüggetlen nyelvekre, vagy Bar–Hillel lemma

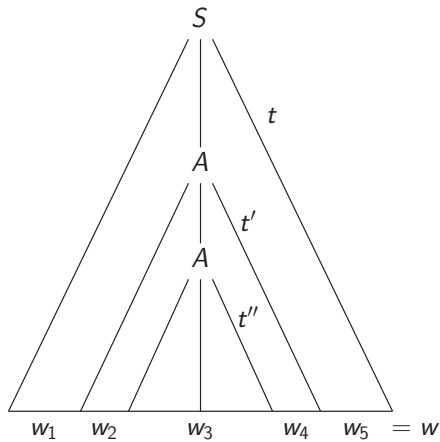
Ha ugyanis $h(t) \leq m$ lenne, akkor a t derivációs fa mindegyik útján legfeljebb m nemterminális lenne (a legalsó csúcsponton terminális van).

Mivel (Chomsky-normálforma miatt) a fa minden nemterminális csúcspontban legfeljebb kétfelé ágazik, a legalsó nemterminálisnál pedig már nem ágazik el, a w szó hossza legfeljebb 2^{m-1} lenne.

Következésképpen t -ben van olyan, S -től valamely levélhez vezető út melynek hossza legalább $m + 1$ és amelyen ezért (egy terminális és) legalább $m + 1$ nemterminális szimbólum szerepel.

92/127

Pumpáló lemma környezetfüggetlen nyelvekre, vagy Bar–Hillel lemma

93/127

Pumpáló lemma környezetfüggetlen nyelvekre, vagy Bar–Hillel lemma

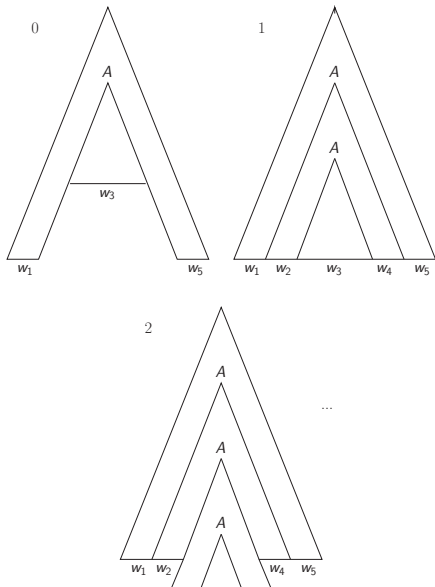
Mivel $m = ||N||$, van olyan nemterminális, ami ezen az úton legalább kétszer előfordul. Jelölje A azt a nemterminálist, amelyik a terminális levéltől indulva a gyökér felé legelőször megismétlődik.

Definiáljuk w_1, w_2, w_3, w_4 és w_5 szavakat az ábrán látható módon. Ekkor nyilván $w = w_1 w_2 w_3 w_4 w_5$, mert t határát osztottuk fel. Továbbá:

- 1) $|w_2 w_3 w_4| \leq k$, mert a legelső ismétlődést vettük,
- 2) $w_2 w_4 \neq \varepsilon$, mert az A "felső" előfordulásánál a fa kétfelé ágazik és egyik ágon sem vezethető le ε (Chomsky-normálforma!),
- 3) minden $n \geq 0$ -ra, $w_1 w_2^n w_3 w_4^n w_5 \in L$, mert a t' fa iterálható.

94/127

Pumpáló lemma környezetfüggetlen nyelvekre, vagy Bar–Hillel lemma

95/127

Pumpáló lemma környezetfüggetlen nyelvekre, vagy Bar–Hillel lemma

Egy következmény:

Tétel. Az $L = \{a^n b^n c^n \mid n \geq 1\}$ nyelv nem környezetfüggetlen.

Bizonyítás. Tfh igen. A Bar Hillel lemma szerint van olyan $k > 0$ számok, hogy minden $w \in L$ szóra, ha $|w| \geq k$, akkor teljesülnek ezen lemmában szereplő 1) – 3) feltételek.

Vegyük az $a^k b^k c^k \in L$ szót, aminek a hossza $3k \geq k$. A pumpáló lemma szerint létezik $a^k b^k c^k = w_1 w_2 w_3 w_4 w_5$ felbontás, melyre a 2) és 3) feltétel szerint: $w_2 w_4 \neq \varepsilon$, és minden $n \geq 0$ -ra $w_1 w_2^n w_3 w_4^n w_5 \in L$.

96/127

Pumpáló lemma környezetfüggetlen nyelvekre, vagy Bar–Hillel lemma

Tehát $a^k b^k c^k = w_1 w_2 w_3 w_4 w_5$, $w_2 w_4 \neq \varepsilon$, és
minden $n \geq 0$ -ra $w_1 w_2^n w_3 w_4^n w_5 \in L$.

Hogyan helyezkedhet w_2 és w_4 az $a^k b^k c^k$ szóban?

Sem w_2 sem w_4 nem tartalmazhat két különböző betűt, mert ekkor például a $w_1 w_2^2 w_3 w_4^2 w_5$ szóban a betűk sorrendje nem $a - b - c$ lenne!

Tehát mind w_2 mind w_4 legfeljebb egy fajta betűt tartalmaz.
Akkor viszont a $w_1 w_2^2 w_3 w_4^2 w_5$ szóban legalább egy és legfeljebb két fajta betűnek a száma több, mint a harmadik fajta betűé.

Tehát $w_1 w_2^2 w_3 w_4^2 w_5 \notin L$. ⚡

97/127

Pumpáló lemma környezetfüggetlen nyelvekre, vagy Bar–Hillel lemma

Egy további következmény: van olyan környezetfüggő nyelv, amelyik nem környezetfüggetlen.

Tétel. $\mathcal{L}_2 \subset \mathcal{L}_1$.

Bizonyítás. Azt már láttuk, hogy $\mathcal{L}_2 \subseteq \mathcal{L}_1$ (ε -mentesítés).
 $L = \{a^n b^n c^n \mid n \geq 1\} \in \mathcal{L}_1$ (környezetfüggő), mert a következő nyelvtan generálja:

$S \rightarrow SC_1$	$S \rightarrow AC_1$	$A \rightarrow aB_1$
$A \rightarrow aAB_1$	$B_1 C_1 \rightarrow B_1 C_3$	$B_1 C_3 \rightarrow BC_3$
$BC_3 \rightarrow BC$	$B_1 B \rightarrow B_1 B_2$	$B_1 B_2 \rightarrow BB_2$
$BB_2 \rightarrow BB_1$	$CC_1 \rightarrow C_2 C_1$	$C_2 C_1 \rightarrow C_2 C$
$C_2 C \rightarrow C_1 C$	$B \rightarrow b$	$C \rightarrow c$

Ugyanakkor $L \notin \mathcal{L}_2$.

99/127

Pumpáló lemma környezetfüggetlen nyelvekre, vagy Bar–Hillel lemma

Egy informális megjegyzés:

Az $\{a^n b^n \mid n \geq 1\}$ nyelv környezetfüggetlen, de az $\{a^n b^n c^n \mid n \geq 1\}$ nyelv nem.

A környezetfüggetlen nyelvtan képes számolni "két valamit", de nem képes számolni "három valamit".

98/127

Környezetfüggetlen nyelvek zárttsági tulajdonságai

Reguláris műveletek

Tétel. A cf nyelvek osztálya zárt a reguláris műveletekre nézve.

Bizonyítás. Legyenek $G_1 = (N_1, \Sigma, P_1, S_1)$ és $G_2 = (N_2, \Sigma, P_2, S_2)$ cf nyelvtanok, $L_1 = L(G_1)$ és $L_2 = L(G_2)$.

a) egyesítés: Legyen

$G = (N_1 \cup N_2 \cup \{S\}, \Sigma, P_1 \cup P_2 \cup \{S \rightarrow S_1, S \rightarrow S_2\}, S)$, ahol S egy új szimbólum. Akkor $L(G) = L_1 \cup L_2$.

b) konkatenáció: Legyen

$G = (N_1 \cup N_2 \cup \{S\}, \Sigma, P_1 \cup P_2 \cup \{S \rightarrow S_1 S_2\}, S)$. Akkor $L(G) = L_1 L_2$.

c) iteráció: Legyen $G = (N_1 \cup \{S\}, \Sigma, P_1 \cup \{S \rightarrow S_1 S, S \rightarrow \varepsilon\}, S)$.

Akkor $L(G) = L_1^*$.

100/127

Környezetfüggetlen nyelvek zártsági tulajdonságai

Boole műveletek

Tétel. A cf nyelvek osztálya nem zárt sem a metszetre sem a komplementerre (ugyanakkor zárt az egyesítésre).

Bizonyítás.

a) metszet: $L_1 = \{a^m b^m c^n \mid m, n \geq 0\}$ cf, mert generálható az alábbi környezetfüggetlen nyelvtannal:

$$S \rightarrow AB$$

$$A \rightarrow aAb|\varepsilon$$

$$B \rightarrow cB|\varepsilon$$

Hasonlóan látható be, hogy az $L_2 = \{a^m b^n c^n \mid m, n \geq 0\}$ is környezetfüggetlen.

Ugyanakkor $L_1 \cap L_2 = \{a^n b^n c^n \mid n \geq 0\}$, ami nem cf.

101/127

Környezetfüggetlen nyelvek zártsági tulajdonságai

b) komplementer: Legyenek $L_1 \subseteq \Sigma^*$ és $L_2 \subseteq \Sigma^*$ környezetfüggetlen nyelvek.

A de Morgan azonosság szerint $L_1 \cap L_2 = \overline{\overline{L_1} \cup \overline{L_2}}$. Továbbá, a környezetfüggetlen nyelvek osztálya zárt az egyesítésre.

Ezért, ha a komplementer képzésre is zárt lenne, akkor a metszetre is zárt lenne.

Következmény. A determinisztikus cf nyelvek osztálya nem zárt a metszetre.

Bizonyítás. Az előző bizonyításban szereplő L_1 és L_2 nyelvek valójában determinisztikus cf nyelvek.

102/127

Környezetfüggetlen nyelvek zártsági tulajdonságai

Metszet reguláris nyelvvel

Tétel. A cf nyelvek osztálya zárt reguláris nyelvvel való metszetre. (Ha L környezetfüggetlen, L' pedig reguláris nyelv, akkor $L \cap L'$ környezetfüggetlen.)

Bizonyítás. Legyen $L = L_f(P)$ egy környezetfüggetlen nyelv, ahol $P = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F)$ egy veremautomata és $L' = L(M)$ egy reguláris nyelv, ahol $M = (Q', \Sigma, \delta', q'_0, F')$ egy determinisztikus automata.

Megkonstruáljuk a $\bar{P} = (Q \times Q', \Sigma, \Gamma, \bar{\delta}, (q_0, q'_0), Z_0, F \times F')$ veremautomatát, ahol a

$$\bar{\delta} : (Q \times Q') \times (\Sigma \cup \{\varepsilon\}) \times \Gamma \rightarrow \mathcal{P}_f((Q \times Q') \times \Gamma^*)$$

átmenetfüggvényt a következőképpen definiáljuk:

103/127

Környezetfüggetlen nyelvek zártsági tulajdonságai

► Minden $p, q \in Q$, $p', q' \in Q'$, $a \in \Sigma$, $Z \in \Gamma$ és $\gamma \in \Gamma^*$ esetén,

$$((p, p'), \gamma) \in \bar{\delta}((q, q'), a, Z)$$

akkor és csak akkor, ha $(p, \gamma) \in \delta(q, a, Z)$ és $p' = \delta'(q', a)$,

► Minden $p, q \in Q$, $q' \in Q'$, $Z \in \Gamma$ és $\gamma \in \Gamma^*$ esetén,

$$((p, q'), \gamma) \in \bar{\delta}((q, q'), \varepsilon, Z)$$

akkor és csak akkor, ha $(p, \gamma) \in \delta(q, \varepsilon, Z)$.

A konstrukció hasonló az automaták direkt szorzata konstrukcióhoz.

104/127

Környezetfüggetlen nyelvek zártsági tulajdonságai

Az $L_f(\bar{P}) = L \cap L'$ bizonyítása (vázlat). Elegendő megmutatni, hogy minden $p, q \in Q$, $p', q' \in Q'$, $Z \in \Gamma$, $\gamma \in \Gamma^*$ és $x \in \Sigma^*$ esetén,

$$((q, q'), x, Z) \vdash_{\bar{P}}^* ((p, p'), \varepsilon, \gamma)$$

akkor és csak akkor, ha

$$(q, x, Z) \vdash_P^* (p, \varepsilon, \gamma) \text{ és } (q', x) \vdash_M^* (p', \varepsilon).$$

Így

$$x \in L(\bar{P})$$

$$\iff ((q_0, q'_0), x, Z_0) \vdash_{\bar{P}}^* ((p, p'), \varepsilon, \gamma), \text{ v.mely } (p, p') \in (F \times F')\text{-re}$$

$$\iff (q_0, x, Z_0) \vdash_P^* (p, \varepsilon, \gamma) \text{ valamely } p \in F\text{-re}$$

$$\text{és } (q'_0, x) \vdash_M^* (p', \varepsilon) \text{ valamely } p' \in F'\text{-re}$$

$$\iff x \in L \cap L'.$$

105/127

Környezetfüggetlen nyelvek zártsági tulajdonságai

Ha P determinisztikus, akkor \bar{P} is determinisztikus, tehát:

Következmény. A determinisztikus cf nyelvek osztálya zárt reguláris nyelvvel való metszetre.

106/127

Környezetfüggetlen nyelvek zártsági tulajdonságai

Tétel. A determinisztikus cf nyelvek osztálya zárt a komplementer képzésre.

Bizonyítás. (Vázlat.)

1. LÉPÉS. Egy adott $P = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F)$ determinisztikus pda-hoz megkonstruálunk egy olyan $P' = (Q', \Sigma, \Gamma', \delta', q'_0, Z'_0, F)$ determinisztikus pda-t, melyre $L_f(P) = L_f(P')$ és amely soha nem „akad el”, mivel minden konfigurációjára van rákövetkező: minden $q \in Q$ és $Z \in \Gamma$ esetén,

$$(a) \text{ vagy minden } a \in \Sigma\text{-ra } \|\delta'(q, a, Z)\| = 1 \text{ és } \delta'(q, \varepsilon, Z) = \emptyset,$$

$$(b) \text{ vagy minden } a \in \Sigma\text{-ra } \delta'(q, a, Z) = \emptyset \text{ és } \|\delta'(q, \varepsilon, Z)\| = 1.$$

107/127

Környezetfüggetlen nyelvek zártsági tulajdonságai

Ha egy determinisztikus pda-nak megvan a fenti tulajdonsága, még nem biztos, hogy minden input szót végig tud olvasni. Az input olvasása során kerülhet ugyanis ún. hurok-konfigurációba:

$$(q, \varepsilon, A) \vdash (q_1, \varepsilon, \alpha_1) \vdash (q_2, \varepsilon, \alpha_2) \vdash \dots$$

azaz

$$(q, v, A) \vdash (q_1, v, \alpha_1) \vdash (q_2, v, \alpha_2) \vdash \dots$$

108/127

Környezetfüggetlen nyelvek zártsági tulajdonságai

2. LÉPÉS. A hurok-konfigurációk halmaza megkonstruálható és ennek ismretében a $P = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F)$ determinisztikus pda átalakítható végig olvasóvá: minden $x \in \Sigma^*$ esetén van olyan $q \in Q$ állapot és $\alpha \in \Gamma^*$ szó, hogy $(q_0, x, Z_0) \vdash^* (q, \varepsilon, \alpha)$.

3. LÉPÉS. Egy végig olvasó determinisztikus $P = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F)$ pda-hoz pedig már tudunk olyan P' determinisztikus pda-t konstruálni, amely az $L_f(P)$ nyelv komplementerét ismeri fel.

109/127

Környezetfüggetlen nyelvek zártsági tulajdonságai

Ötlet: $Q' = Q \times \{0, 1, 2\}$ és P' szimulálja P -t. Továbbá:

A $(, 1)$ és $(, 0)$ alakú állapotok második komponensében P' azt az információt tárolja, hogy P volt vagy nem volt végállapotban az utolsó input elolvasása óta. A $(, 2)$ alakú állapotok lesznek a végállapotok.

Ha még nem volt és P már nem végezhet több ε -mozgást, akkor P' egy ε -mozgással átvált $(, 0)$ alakú állapotból $(, 2)$ alakú végállapotba. Következésképpen, ha ez a szó végén történt, akkor P' elfogadja a szót.

Ha nem a szó végén történt, akkor a következő input betű hatására P' visszavált $(, 1)$ vagy $(, 0)$ alakú állapotba attól függően, hogy P végállapotba vagy nem végállapotba érkezett.

Ily módon P' éppen $\overline{L_f(P)}$ -t ismeri fel.

110/127

Környezetfüggetlen nyelvek zártsági tulajdonságai

Legyen $P' = (Q', \Sigma, \Gamma, \delta', q'_0, Z_0, F')$, ahol

- ▶ $Q' = Q \times \{0, 1, 2\}$,
- ▶ $q'_0 = \begin{cases} (q_0, 0) & \text{ha } q_0 \notin F \\ (q_0, 1) & \text{ha } q_0 \in F \end{cases}$
- ▶ $F' = \{(q, 2) \mid q \in Q\}$,
- ▶ δ' a következő:

111/127

Környezetfüggetlen nyelvek zártsági tulajdonságai

▶ δ' a következő:

- minden $q \in Q$, $a \in \Sigma$ és $Z \in \Gamma$ -ra, ha $\delta(q, a, Z) = (p, \gamma)$, akkor

$$\delta'((q, 1), a, Z) = \delta'((q, 2), a, Z) = \begin{cases} ((p, 1), \gamma) & \text{ha } p \in F \\ ((p, 0), \gamma) & \text{ha } p \notin F \end{cases}$$

- minden $q \in Q$ és $Z \in \Gamma$ -ra, ha $\delta(q, \varepsilon, Z) = (p, \gamma)$, akkor
 - * $\delta'((q, 1), \varepsilon, Z) = ((p, 1), \gamma)$,
 - * $\delta'((q, 0), \varepsilon, Z) = \begin{cases} ((p, 1), \gamma) & \text{ha } p \in F \\ ((p, 0), \gamma) & \text{ha } p \notin F, \end{cases}$
- minden $q \in Q$ és $Z \in \Gamma$ -ra, ha $\delta(q, \varepsilon, Z) = \emptyset$, akkor legyen $\delta'((q, 0), \varepsilon, Z) = ((q, 2), Z)$.

A fentiek miatt $L_f(P') = \overline{L_f(P)}$.

112/127

Környezetfüggetlen nyelvek zártsági tulajdonságai

Következmény. $\mathcal{L}_d \subset \mathcal{L}_2$. (A determinisztikus nyelvek valódi részét képezik a környezetfüggetlen nyelveknek.)

Bizonyítás. Azt tudjuk, hogy $\mathcal{L}_d \subseteq \mathcal{L}_2$. A két osztály nem lehet ugyanaz, mert – mint láttuk –, \mathcal{L}_d zárt a komplementer képzésre, \mathcal{L}_2 pedig nem.

Bizonyítás nélkül:

Tétel. A determinisztikus cf nyelvek nem zártak sem az egyesítésre, sem a konkatenációra, sem az iterációra.

113/127

Környezetfüggetlen nyelvek zártsági tulajdonságai

Összefoglalás

Művelet	Zártság	Zártság
	cf	det.cf
\cup	igen	nem
konkatenáció	igen	nem
*	igen	nem
\cap	nem	nem
\cap reg. nyelv	igen	igen
komplementer	nem	igen

114/127

Eldöntési kérdések cf nyelvekre

Ebben a részben a környezetfüggetlen nyelvek \mathcal{L}_2 osztályára vonatkozó eldöntési kérdésekkel foglalkozunk.

A környezetfüggetlen nyelveket Chomsky normálalakban lévő környezetfüggetlen nyelvtanokkal reprezentáljuk.

115/127

Eldöntési kérdések cf nyelvekre

Eleme-e probléma

Probléma: Eldönthető-e tetszőleges w szó és L cf nyelv esetén, hogy teljesül-e $w \in L$?

Tétel. Az eleme-e probléma cf nyelvekre eldönthető.

Input: Egy w szó és egy Chomsky normálformában lévő $G = (N, \Sigma, P, S)$ cf nyelvtannal megadott L cf nyelv (tehát $L = L(G)$).

Output: "Igen" ha $w \in L$, különben "Nem".

Algoritmus: CYK = Cocke-Younger-Kasami algoritmus, melynek lépésszáma $O(n^3)$, ahol $n = |w|$.

116/127

Eldöntési kérdések cf nyelvekre

Előkészítés: Tfh, $|w| = n \geq 1$ és legyen w_{ij} a w i -edik pozícióján kezdődő j hosszúságú rész-szava.

Minden $j = 1, \dots, n$ -re és $i = 1, \dots, n - j + 1$ -re meghatározzuk a $V_{ij} = \{A \in N \mid A \Rightarrow^* w_{ij}\}$ halmazt, a következő elv alapján:

$j = 1$: $A \in V_{i1} \iff A \rightarrow w_{i1} \in P$.

$j > 1$: $A \in V_{ij} \iff \exists 1 \leq k < j$ és $A \rightarrow BC \in P$, hogy $B \in V_{ik}$ és $C \in V_{i+k, j-k}$. (Dinamikus programozás.)

Ezután $w \in L(G)$, akkor és csak akkor, ha $S \in V_{1n}$.

117/127

Eldöntési kérdések cf nyelvekre

(CYK) Algoritmus:

```
begin
  for  $i := 1$  to  $n$  do  $V_{i1} = \{A \mid A \rightarrow w_{i1} \in P\}$ ;
  for  $j := 2$  to  $n$  do
    for  $i := 1$  to  $n - j + 1$  do
      begin
         $V_{ij} = \emptyset$ ;
        for  $k := 1$  to  $j - 1$  do
           $V_{ij} = V_{ij} \cup \{A \mid A \rightarrow BC \in P, B \in V_{ik}, C \in V_{i+k, j-k}\}$ ;
        end
      end
    end
  end
```

Ha $S \in V_{1n}$, akkor a válasz "Igen", különben "Nem".

118/127

Eldöntési kérdések cf nyelvekre

Példa. Tekintsük a következő nyelvtant:

(1) $S \rightarrow AA$

(2) $S \rightarrow AS$

(3) $S \rightarrow b$

(4) $S \rightarrow SA$

(5) $A \rightarrow AS$

(6) $A \rightarrow a$

és legyen $w = abaab$

(Chomsky normálalakban van és nem egyértelmű, de ez utóbbi most nem érdekes.)

Számoljuk ki a V_{ij} halmazokat ($j = 1, \dots, 5$, $i = 1, \dots, 6 - j$)!

119/127

Eldöntési kérdések cf nyelvekre

Példa folytatása, $w = abaab$.

$V_{11} = \{A\}$ $V_{21} = \{S\}$ $V_{31} = \{A\}$ $V_{41} = \{A\}$ $V_{51} = \{S\}$

$V_{12} = \{A, S\}$ $V_{22} = \{S\}$ $V_{32} = \{S\}$ $V_{42} = \{A, S\}$

$V_{13} = \{A, S\}$ $V_{23} = \{S\}$ $V_{33} = \{A, S\}$

$V_{14} = \{A, S\}$ $V_{24} = \{S\}$

$V_{15} = \{A, S\}$

$S \in V_{15}$, tehát $w \in L(G)$.

120/127

Eldöntési kérdések cf nyelvekre

Ürességi probléma

Probléma: Eldönthető-e tetszőleges L cf nyelv esetén, hogy teljesül-e $L = \emptyset$?

Tétel. Az ürességi probléma környezetfüggetlen nyelvekre eldönthető.

Input: Egy $G = (N, \Sigma, P, S)$, Chomsky normálformában lévő nyelvtannal megadott L cf nyelv.

Output: "Igen", ha $L = \emptyset$, különben "Nem".

121/127

Eldöntési kérdések cf nyelvekre

Végtelen-e probléma

Probléma: Eldönthető-e tetszőleges L cf nyelv esetén, hogy L végtelen-e?

Tétel. A végtelen-e probléma környezetfüggetlen nyelvekre eldönthető.

Input: Egy $G = (N, \Sigma, P, S)$, Chomsky normálformában lévő nyelvtannal megadott L cf nyelv.

Output: "Igen", ha L végtelen, különben "Nem".

123/127

Eldöntési kérdések cf nyelvekre

Algoritmus: Legyen k a környezetfüggetlen nyelvekre vonatkozó pumpáló lemmában (Bar-Hillel lemma) szereplő szám.

Könnyen látható, hogy $L \neq \emptyset$ akkor és csak akkor, ha van olyan $x \in L$, melyre $|x| < k$. (Ha $|x| \geq k$, akkor alkalmazzuk a pumpáló lemmát és "rövidítsük" x -et.)

Ez alapján egy eldöntési algoritmus a következő. Minden olyan $x \in \Sigma^*$ szóra, melyre $|x| < k$, kérdezzük le, hogy $x \in L$ teljesül-e (az eleme-e probléma eldönthető). Ha valamely x -re a válasz "Igen" (vagyis $x \in L$), akkor a válasz "Nem", különben "Igen".

Az algoritmus terminál, mivel csak véges számú olyan x szó van, melyre $|x| < k$.

122/127

Eldöntési kérdések cf nyelvekre

Algoritmus: Legyen k a környezetfüggetlen nyelvekre vonatkozó pumpáló lemmában (Bar-Hillel lemma) szereplő szám.

Könnyen látható, hogy L akkor és csak akkor végtelen, ha van olyan $x \in L$, melyre $k \leq |x| < 2k$. (A bizonyítás hasonló a reguláris nyelvek esetében alkalmazott bizonyításához.)

Ez alapján egy eldöntési algoritmus a következő. Minden olyan $x \in \Sigma^*$ szóra, melyre $k \leq |x| < 2k$, kérdezzük le, hogy $x \in L$ teljesül-e (az eleme-e probléma eldönthető). Ha valamely x -re a válasz "Igen" (vagyis $x \in L$), akkor a válasz "Igen", különben "Nem".

124/127

Eldöntési kérdések cf nyelvekre

Ugyanakkor az ekvivalencia probléma környezetfüggetlen nyelvek estén eldönthetetlen.

Tétel. Nem létezik olyan algoritmus, amely tetszőleges L_1, L_2 környezetfüggetlen nyelvekről eldönti, hogy $L_1 = L_2$ teljesül-e.

Bizonyítás. A kérdés visszavezethető a Turing gépek megállási problémájára.

Következmény. Nem létezik olyan algoritmus, amely tetszőleges L_1, L_2 környezetfüggetlen nyelvekről eldönti, hogy $L_1 \subseteq L_2$ teljesül-e.

Bizonyítás. Ha a tartalmazás eldönthető lenne, akkor az ekvivalencia is eldönthető lenne.

125/127

Eldöntési kérdések cf nyelvekre

Összefoglalás

Kérdés	Eldönthető-e?
Eleme-e	igen
Ürességi	igen
Végtelen-e	igen
Tartalmazás	nem
Ekvivalencia	nem

126/127

Eldöntési kérdések cf nyelvekre

Egy megjegyzés:

A környezetfüggetlen nyelvekre vonatkozóan már számos olyan kérdés van, amelynek eldöntésére nem létezik algoritmus. Például, az előbbiek mellett nem dönthető el az

$$L = \Sigma^*?$$

$$L_1 \cap L_2 = \emptyset?$$

kérdések egyike sem.

(Ugyanezen kérdések reguláris nyelvekre eldönthetők.)

127/127